

B E N J A M I N

MAGAZINE VAN JMW / CHANOEKA 2025 / JAARGANG 36 / NR. 142

Brenno de Winter

Veilig online

Michel de Hond

Stichting Komma

Architecten

Erfgoed serie

Israëlactie
PARTNER OF KEREN HAYESOD

ZORG VOOR ISRAEL

Om door te gaan. Om vooruit te kijken.

- Mentale zorg en traumaverwerking
- Herstel van de getroffen ziekenhuizen
- Laat kinderen weer lachen, spelen en helen
- Steun reservisten op hun weg naar herstel en balans
- Geef een baby een veilige en liefdevolle start in het leven
- Opleiding voor PTSS hulphonden

HART VOOR ZORG, KRACHT VOOR DE TOEKOMST.

info@israelactie.nl

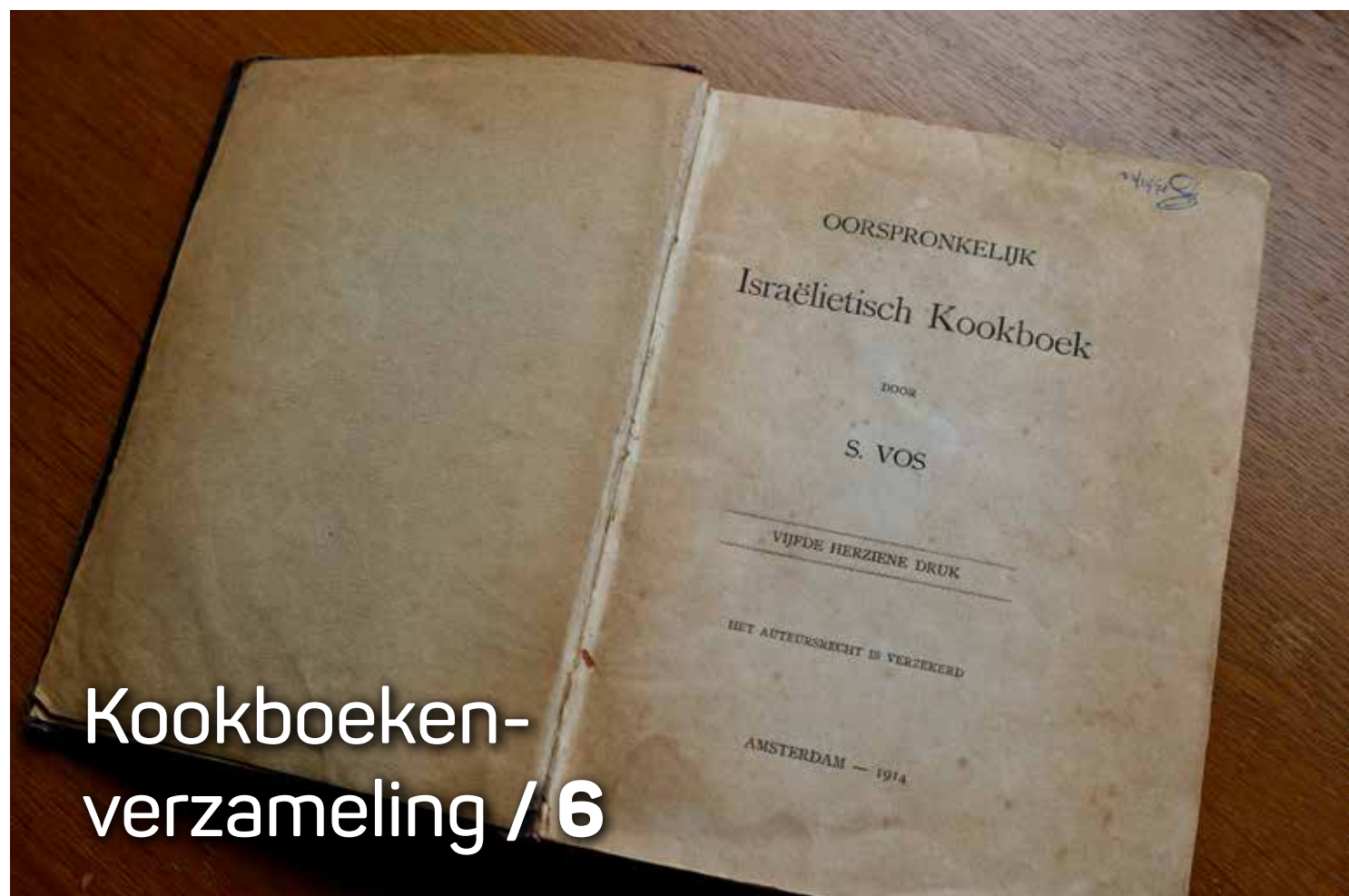
T: +31 20 644 84 29

www.israelactie.nl

IBAN: NL91 INGB 0000 7777 77

Goedgekeurd door
ANBI
ANBI

Benjamin 142 / jaargang 36 / Chanoeka same'ach

Kookboeken- verzameling / 6

SAARTJE VOS IN DE KOOKBOEKENVERZAMELING VAN JODY SLUIJTER

Inhoudsopgave

- 10** Interview / **Brenno de Winter**
- 14** Ergernissen / **Niet nadenken**
- 16** Literatuur / **Bette Pesetsky**
- 18** Muziek / **Leo Smit Stichting**
- 21** Chanoeka / **Vergeten vrouw**
- 22** Erfgoed / **Architecten**
- 27** Column / **Emile Schrijver**
- 28** Initiatieven / **Stichting Komma**
- 30** Identiteit / **Marion van Thijn**
- 32** Mijn leven / **Esmé Davidson**
- 34** Historisch / **Poeriemspiel**

- 36** Eten / **Oliehaar**
- 39** Boeken / **Recente titels**
- 40** Freyda / **Channa Zaccai**
- 42** Uitgelicht / **Sjabbatdinners**

Agenda/groepen, Lev, Mediene,
CDR, Sjoekertjes [vanaf pagina 44](#)

Op naar 120!

In deze laatste Benjamin van het jaar wil ik alvast vooruitblikken op 2026 – dan bestaat JMW 80 jaar. Natuurlijk gaan we dat vieren! We zijn er trots op dat we er al zo lang mogen zijn voor Joods Nederland en zijn vast van plan om op z'n minst de 120 te halen.

Dat gaat allemaal niet vanzelf, we werken hard aan toekomstplannen en blijven constant in gesprek met collega organisaties in Joods Nederland, onze partners in het werkveld en de overheid. Daarbij horen ook steeds nieuwe manieren om de gemeenschap te ondersteunen. We gaan in het nieuwe jaar dan ook met frisse moed aan de slag.

Terug op eigen honk

Tegen de tijd dat dit nummer van de Benjamin verschijnt, zitten we eindelijk weer op onze vertrouwde locatie in het JMW-hoofdkantoor in Buitenveldert. Daar konden we maandenlang niet terecht door een uit de hand gelopen lekkage.

Het maakt een groot verschil of je je eigen plek hebt, voor onze medewerkers en uiteraard ook voor de mensen die bij ons langskomen. Alle moderne middelen, zoals online vergaderen – en in het hoofdinterview meer over de digitale wereld waarin we nu leven – zijn geen vervanging voor elkaar op kantoor zien en spreken.

Onze bezoekers ervaren de eigen omgeving toch anders dan het hotel waar we tijdelijk onderdak hadden gevonden. Het voelt fijner aan, het thuisgevoel bij JMW. In de nog steeds gespannen sfeer rond onze gemeenschap is dat voor veel mensen extra plezierig. Dus iedereen weet ons weer te vinden en wij hebben veel zin om in ons opgefriste kantoor aan de slag te gaan.

De Benjamin

Dat geldt ook voor de Benjamin, dit mooie, professionele magazine dat gratis beschikbaar is, maar wel afhankelijk is van donaties. Het is misschien wat ongebruikelijk, maar langs deze weg wil ik iedereen die het kan missen, vragen om de Benjamin te (blijven) steunen. Heel veel mensen

doen dat, maar de afgelopen jaren, met stijgende kosten van het levensonderhoud en andere beslommingen, is het er misschien soms niet van gekomen.

De Benjamin is al lang veel meer dan het informatieblad van JMW. De redactie van vrijwilligers komt uit de gemeenschap zelf en probeert een brede doorsnee van het Joodse leven in Nederland te laten zien, met veel mooie en menselijke verhalen.

Zoals bijvoorbeeld het prachtig geschreven artikel van onze collega Marion van Thijn over haar pad naar haar Joodse identiteit. Haar prominente vader, Ed, sprak er nauwelijks over met zijn familie. Na zijn overlijden beseftte ze dat ze er iets mee wilde doen. Het is maar een van de fascinerende stukken in dit nummer.

Plannen

JMW is er om de Joodse gemeenschap in Nederland blijvend te ondersteunen, en de manier waarop verandert voortdurend. Met alle spanningen van de afgelopen jaren, eerst corona, daarna 7 oktober, kunnen jonge Joodse ouders wel een steuntje in de rug gebruiken. We gaan dan ook mee aan de slag met wie daar behoefte aan heeft. We hebben ook al volop plannen voor het komende jaar, om te beginnen valt dit keer onze jaarlijkse culturele middag in Amsterdam in januari. Het is de voorstelling *Louis Davids: De Grote, Kleine Man*, uitgevoerd door zanger Jordy van Loon. Een hele bijzondere ode aan een van de meest prominente Nederlandse vooroorlogse artiesten.

We zien onze 80ste verjaardag in 2026 met goede moed tegemoet en met een overvloed aan ideeën. Chanoeka is niet alleen een feest van licht, maar ook van vernieuwing. Het kan op dit moment niet toepasselijker.

Ik wens iedereen Chanoeka same'ach, met veel warmte en licht.

Margo Weerts,
directeur-bestuurder JMW

Verandering en herinnering

Ons leven speelt zich steeds meer af online, van belastingen en administratie tot gamen, vermaak en zelfs sociale contacten. Zoals Brenno de Winter, bekende ICT-deskundige, zegt in het hoofdinterview in dit nummer: niet alleen ouderen hebben daar vaak moeite mee, ook voor veel jongeren gaan de ontwikkelingen “sneller dan ze eigenlijk aankunnen”.

Dit gaat niet alleen over precies weten hoe we de dingen online moeten regelen – zoals vroeger het kunnen omgaan met de afstandsbediening van de video. Het gaat ook niet alleen over het risico van fraude, fake nieuws en andere manieren waarop je tegenwoordig opgelicht of voor de gek gehouden kan worden. Het gaat ook om de fundamenteel veranderende manieren van omgang, die zelfs de basis van onze democratie en onze vrijheden kunnen aantasten. De Winter maakt zich sterk voor een veel hardere aanpak van online bedreigingen, die ook tijdens de afgelopen paar jaar van intens conflict in het Midden-Oosten zijn toegenomen. Tegelijkertijd blijft hij hameren op waarborgen voor onze privacy en gegevensbescherming. Het is een complexe materie die net iets anders is dan we meestal in de Benjamin aansnijden. Maar wees gerust, er staan ook volop cultuur-, geschiedenis- en mooie menselijke verhalen in deze Chanoeka Benjamin. Trouwens, ook het verhaal van De Winter, over hoe hij met zijn Joodse roots omging – via een studie theologie nota bene – valt in die categorie. Verder ook de persoonlijke reis naar de Joodse identiteit van Marion van Thijn.

Zo zien we een rode draad die door deze Benjamin loopt: verandering, in onze omgeving en in onszelf. In de rubriek Mijn leven ontpopt Esmé Davidson zich van filmproducente tot marktkoopvrouw. In Initiatieven gaat het over hoe Michel de Hond een stichting opzette na de dood van zijn broer Marc, juist om kinderen te helpen omgaan met die ultieme verandering, en hen iets te geven om hun ouders mee te herinneren.

Herinnering is een ander thema, want er is veel dat de moeite waard is om te memoreren.

Jody Sluijter bracht bijvoorbeeld de grootste privéverzameling Joodse kookboeken bij elkaar.

De Leo Smit Stichting werkt al dertig jaar aan het in stand houden van de nalatenschap van vooroorlogse Joodse componisten. En om het erfgoed van Joodse architecten in Nederland te ontsluiten, stelde Daniël Metz een eigen database samen. Het zijn allemaal lichtjes die blijven branden, net zoals we ze met Chanoeka aansteken.

Chanoeka same'ach!

Ferry Biedermann, *hoofredacteur*

Colofon

De Benjamin wordt uitgegeven door JMW, de welzijnsorganisatie voor Joods Nederland, en verschijnt vier keer per jaar in een oplage van 7.500 exemplaren. Het blad wordt gratis verstuurd binnen Nederland en is ook online te lezen.

U kunt zich kosteloos abonneren door gebruikmaking van de antwoordbon in deze Benjamin, of door registratie via de aanmeldpagina joodswelzijn.nl/benjamin-online/over-benjamin

De redactie is niet verantwoordelijk voor de inhoud van advertenties. JMW behoudt zich het recht voor om advertenties te weigeren.

Wilt u de gratis Benjamin steunen, dan kunt u een donatie overmaken op rekening NL15INGB0000204420 ten name van Stichting JMW Bijdragen & Fondsen, Amsterdam.

Het volgende nummer, 143, Pesach 2026, verschijnt de week van 16 maart.

Benjamin redactie

Hoofredacteur: Ferry Biedermann

Redactie: Karien Anstadt,

Rico Brentjens, Jessica Polak,

Patrick Sternfeld, Jolan Toff

Correcties: Lea van Coeverden

Redactieadres

JMW

Van Boshuizenstraat 12

1083 BA Amsterdam

tel 088 165 22 00

E-mail: benjamin@joodswelzijn.nl

<https://joodswelzijn.nl/benjamin-online>

Vormgeving

Luna 3, Utrecht

Druk

Damen Drukkers, Werkendam

Voorpagina

Brenno de Winter

Foto Jan de Bruin

Een leven in kookboeken

Recept om door te kunnen gaan

TEKST & BEELD PATRICK STERNFELD

De grootste private collectie Joodse kookboeken ter wereld is nu ook online te vinden. Deze omvat meerdere eerste drukken en andere unieke exemplaren. Het is een blijvend digitaal monument voor de verzamelwoede van de eerder dit jaar overleden Jody Sluijter. Zijn familie koestert de nalatenschap en heeft die ontsloten.

De collectie is tegenwoordig gehuisd bij Uri Sluijter, de zoon van Jody. Hij en zijn vrouw Els, zus Nomi en moeder Wil praten graag over wat Jody, die op 83-jarige leeftijd overleed, dreef om zo'n vijftig jaar aan de verzameling te werken. Ze hebben wel allemaal een verschillend antwoord paraat en vullen elkaar daardoor aan. "Hij hield ontzettend van lekker eten, dat zal er zeker mee te maken hebben," zegt Nomi". Uri legt de nadruk anders: "Hij verzamelde om bezig te zijn, hij wilde denk ik iets nuttigs doen. Het verzamelen was waarschijnlijk ook een gevolg van de Tweede Wereldoorlog. Hij was alles en bijna iedereen kwijtgeraakt. Zijn familie mocht niet vergeten worden, evenmin als de cultuur, via de kookboekenverzameling."

Naar aanleiding van die laatste opmerking beschrijft Wil hoe Jody als baby in 1943 een operatie moest ondergaan en langdurig in het CIZ, het Joodse ziekenhuis in Amsterdam, verbleef. "Vlak voor de ontruiming van het ziekenhuis door de Duitse bezetter en een zo goed als zekere deportatie, werd hij door zijn moeder in veiligheid gebracht. Hij kwam uiteindelijk terecht bij onderduikgevers in Laag Soeren. De oorlog is voor hem altijd een heel ingrijpende gebeurtenis gebleven, die hij

vrijwel zonder familie heeft moeten verwerken. Alleen zijn zus en twee tantes hadden de oorlog overleefd." Het verklaart veel volgens Uri. "Hij had een heel brede belangstelling: van literatuur tot politiek. Verzamelen leidde af en gaf houvast. Een directe aanleiding is er, voor zover wij weten, nooit geweest. Het ontstond min of meer aan het eind van de periode dat hij en Wil in Israël woonden. Het verzamelen werd vervolgens in Nederland gaandeweg intensiever."

Bijdrage willen leveren

Uri benadrukt: "Het was hem te doen om Joodse, geen Israëliische, kookboeken, ze moesten koosjer zijn. Dat kun je zien als zijn bijdrage aan het in leven houden van het traditionele element van het Jodendom."

Nomi herinnert zich dat haar vader, die in zijn werkende leven maatschappelijk werker was bij het toenmalig psychiatrisch ziekenhuis Endegeest, iedere zaterdag naar boekhandel De Slegte ging. "Uren en uren kon hij daar struinen, zoekend naar bijzondere kookboeken". Uri vult aan dat Jody ook op de veilingssite eBay naar Joodse kookboeken speurde.

“Daarnaast was er om hem heen een internationaal netwerk van relaties en vrienden ontstaan die hem continu, ook tijdens vakanties, tipten,” vertelt Uri. “Hij was altijd op zoek om zijn verzameling uit te breiden. Bij voorkeur de oudste uitgave ergens van, liefst de eerste druk, eventueel moest dat een ander exemplaar dat hij al bezat, vervangen, maar wegdoen deed hij ook

De fysieke verzameling

In de loop van de tijd raakten er musea geïnteresseerd, waaronder een Israëliësch museum, maar ook het Joods Museum in Amsterdam dat zelf ongeveer tachtig kookboeken bezit. Het is er nooit van gekomen. “We overwegen het niet eens meer, zegt Uri.” “Als je een museum zo’n schenking doet raak je de zeggenschap

Oude foto van Jody Sluijter, 1941-2025

weer niet. Dubbele exemplaren gingen naar de kinderen of kennissen. Zelf ben ik toen ook gaan verzamelen: postzegels, want de postpakketten kwamen van over de hele wereld, uit de meest verre oorden.”

“Ze vormen
een geheel.”

Binnen de collectie kookboeken bevindt zich nog een speciale categorie “community-boeken”. Jody beschikte over zo ongeveer alle adressen van de Joodse gemeenten ter wereld en had die ook aangeschreven. Vooral in de VS vind je er veel. Een schatting is dat hij daar vierhonderd boeken van heeft kunnen verzamelen.”

kwijt; we wilden voorkomen dat de boeken letterlijk van elkaar gescheiden raken, omdat ze bijvoorbeeld gedeeltelijk worden tentoongesteld en gedeeltelijk worden opgeslagen. Dat is iets dat we zelf nooit zouden doen, ze vormen een geheel. Wel is er een tijd terug een tentoonstelling van de boeken geweest in het Joods Museum.”

Omdat het verzamelen kennelijk toch ook erfelijk overdraagbaar is, staat er nu bij hem boven – “we gaan zo wel kijken” – een vijftal boekenkasten met in totaal 1175 boeken, die zorgvuldig in alfabetische volgorde door hem zijn ingericht.

Wil en Nomi Sluïter

Uri vertelt dat de kookboeken in die kasten een centrale rol vervullen, met veel “bijzondere exemplaren” ertussen. Er is bijvoorbeeld een vroege druk van het kookboek van Saartje Vos, het Oorspronkelijk Israëlitisch Kookboek, of het oudste Joodse kookboek van Engeland, en een “werkelijk uniek” kookboek uit 1932, een standaardwerk met medewerking van rabbijn I. Vredenburg, voorzien van illustraties, foto's en advertenties en geschonken door voormalige verpleegsters van een ziekenhuis waar Jody heeft gelegen.

“Werkelijk uniek”

Maar zijn belangstelling ging verder, zegt Uri. Jody had onder meer ook de vrijwel complete werken van A.M. de Jong in eerste druk, een kleine “Rusland-bibliotheek” met een volledige serie werken van de voornaamste Russische schrijvers, en een serie atlassen.

Een nieuw hoofdstuk

Enemaal boven staan we in een kamer bijna helemaal ingericht met de erfenis van Jody. De aandacht gaat vanzelf uit naar de rijkge vulde kasten met kookboeken; rug aan rug beslaan ze een halve eeuw verzamelen. Er worden direct boeken van planken gepakt, aan elkaar getoond en doorgegeven, er wordt gebladerd en over en weer gedachten, feiten en weetjes uitgewisseld. Er wordt gelachen. Het lijkt erop dat deze nalatenschap niet alleen op zich een waardevolle boekencollectie vormt, maar onbewust ook een verbindende functie heeft voor de Sluijters. Het is een blijvend aandenken geworden. Immers, het proces van uitbreiding is wellicht geëindigd, maar een nieuw hoofdstuk voor de boeken lijkt sinds de website aangebroken. Jody was dan misschien nog enigszins een digibee, zoals Uri hem beschrijft, zijn nazaten echter loodsen de verzameling regelrecht het digitale tijdperk in. •

Zie ook: www.jodysluijter.nl

**JMW wenst
iedereen
chag Chanoeka
same'ach!**

**Moge het licht van
Chanoeka helder
schijnen.**

***jmw**

**Podcastserie
Joods (over) leven**

Hoe klinkt 'thuis' als de wereld op scherp staat?

De gebeurtenissen van 7 oktober 2023 laten diepe sporen na – ook in Nederland. In de tweede serie van **Joods (Over)leven** gaat **Ronit Palache** in gesprek met negen Joodse Nederlanders over hoe deze dag hun leven blijvend heeft veranderd. Openhartig vertellen ze over angst, verbondenheid en de zoektocht naar houvast.

Wat ver weg begon, raakt dichtbij.

**Luisteren naar elkaars ervaringen opent
de deur naar begrip en verbondenheid.**

— Margo Weerts, JMW

**Luisteren
op Spotify**

***jmw**

Bevlogen beschermer van onze gegevens

“Wat als een regime ooit doorslaat?”

TEKST FERRY BIEDERMANN FOTO'S JAN DE BRUIN

Online bedreigingen en wangedrag moeten harder worden aangepakt, vindt Brenno de Winter. Hij is ICT-expert, auteur, voormalig journalist en een belangrijke stem op het gebied van onderwerpen als privacy en gegevensbescherming. Ook hij voelt dat sinds 7 oktober het klimaat guurder is geworden en hij koppelt zijn interesse in privacy aan zijn Joodse achtergrond.

Zoals het een ICT'er wellicht betaamt, speelt het gesprek zich af via een videoverbinding. Maar Brenno zit niet in een saaie kamer met een uitgewiste of kunstmatige achtergrond, hij loopt door zijn buurt met de hond van een vriendin. “Ja, haar hond is vandaag bij mij, een teckel. Kijk, een heel klein monster. Gaat ook supergoed met mijn katten.” Hij heeft het druk met zijn werk, adviezen, cursussen geven en schrijven. Zijn meest recente boek is *Fundamente van informatiebeveiliging*. Het vorige, *De Validatiecrisis*, ging over het gevaar van kritikloos vertrouwen op technologische oplossingen. Hij maakte naam met onder meer onthullingen over kwetsbaarheden en beveiligingslekken bij de OV-chipkaart. En hij heeft meegewerkt aan de ontwikkeling van de Corona app, na aanvankelijk kritiek te hebben gehad op de aanpak van de overheid.

Toch had het zomaar gekund dat Brenno, geboren in 1971, in plaats van ICT'er theoloog was geworden. Dat was de eerste studierichting die hij koos. Het kwam heel erg voort uit zijn familieachtergrond, legt hij uit. Zijn vader had de oorlog als kind in de onderduik overleefd en verloor vrijwel zijn hele familie, behalve een zus en een neef. Na de oorlog wilde hij aanvankelijk niets meer weten van het Jodendom en werd katholiek. Daar vloeiende Brenno's keuze om theologie te studeren deels uit voort, zegt hij. “Ik denk dat het gewoon de worsteling van een jong iemand is geweest, zoiets van: hoe ga je je leven vormgeven.”

Maar er zat ook wel een andere kant aan, iets dat hem nu ook nog drijft bij zijn activisme rond privacy en gegevensbescherming. “Ik wilde maatschappelijk toch enige betekenis hebben.”

Hoewel zijn vader er niet graag over sprak toen hij opgroeide, was hij zich wel van jongs af aan bewust van zijn Joodse achtergrond. Soms deed de familie ook wel wat aan feestdagen als Pesach en Chanoeka, wat ook altijd “ingewikkeld” was.

Maar het meest bewust van die kant van zijn vader was hij tijdens de jaarlijkse Dodenherdenking op vier mei. “Alles op vier mei was ingewikkeld. Er was altijd wel een heleboel spanning rond die periode.”

Hij groeide op in het “uiterst christelijke” Ede en voelde mede rond vier mei dat hij toch een beetje een buitenbeentje was. “Ik denk wel dat ik me anders voelde dan anderen. Dit thema werd ook niet begrepen en je kreeg ook een stuk van het trauma van je vader mee. Dat was voor anderen heel ingewikkeld om te begrijpen. Voor heel veel mensen is bijvoorbeeld de jaarlijkse Dodenherdenking gewoon dat, een herdenking, maar voor ons is het heel persoonlijk want je vader was altijd ook slachtoffer.” Een actievere invulling van zijn Joodse identiteit kwam wat later, zegt Brenno, toen hij theologie ging studeren. “Toen is het eigenlijk een beetje op gang gekomen. Het werd duidelijk voor me dat het iets was dat in mijn leven een rol ging spelen.” Ook kwamen hij en zijn ouders in contact met familie in Israël. “Dat heeft wel het verschil gemaakt.” Hij is daar ook een aantal keer op bezoek

geweest, voor de geweldsuitbarstingen van de afgelopen twee jaar.

In de voetsporen van vader

Zijn overstap naar de ICT gebeurde toen hij meer met zijn Joodse achtergrond in contact kwam. “Op een gegeven moment, toen ik theologie studeerde, bedacht ik dat het veel meer ging over mijn eigen achtergrond. Ik heb uiteindelijk de studie niet afgemaakt en ben de ICT ingegaan.” Dat was ook in de voetsporen van zijn vader, die ooit “de tweede computer in Nederland” had geïnstalleerd, vertelt Brenno. De ICT zat hem in zijn DNA en hij zegt zijn eerste computerprogramma te hebben geschreven toen hij vijf of zes jaar oud was. Toen hij de ICT inging, bracht hij zijn familiegeschiedenis mee.

“Privacy was al snel een heel groot thema want je wist wat de gevolgen waren van het schenden daarvan. Het veilig houden van data is voor mij ook meer dan: ‘Ik moet ook een baan hebben’. Dat is wel iets dat me echt aan het hart gaat.

— *Het idee van privacy en het belang van gegevensbescherming is voor jou dus deels verbonden aan wat er gebeurd is in de Tweede Wereldoorlog?*

Voor mij is dat niet iets absoluuts, maar er moeten wel staatsrechtelijke beschermingen worden ingebed. Als wij hier in Nederland ergens slecht in zijn, dan is het om op een fatsoenlijke manier dat debat te voeren en zaken van meerdere kanten te bekijken.

Te weinig data is ook schadelijk. Voor opsporing bijvoorbeeld, heb je gewoon data nodig. Maar je hebt ook een balans nodig waarbij je het enigszins verantwoord doet. Je moet ook in gedachten houden: ‘Wat als een regime ooit doorslaat, of als er een wisseling van een regime komt die zo heftig is dat het mensen opeens enorm kan benadelen’.

— *Zo’n regimeverandering gebeurde in Nederland dus tijdens de Tweede Wereldoorlog en de gegevens van bijvoorbeeld het bevolkingsregister kwamen in verkeerde handen?*

Niemand zou voor die tijd hebben bedacht dat je die data opslaat met de religie erbij om later daaruit groepen mensen te kunnen selecteren en ze te gaan vervolgen. Daarom

vind ik dat nu ook heel ingewikkeld als mensen daar erg naïef mee omgaan.

— *Wat is het gevaar dat je nu ziet?*

De afwezigheid van enige rem bij sommige mensen, hoewel er wel wetgeving is. Dat ze niet nadenken over wat de scenario's zijn waarbij data heel ongelukkig gebruikt kan worden. En dat het privacy debat door sommige partijen niet serieus genomen wordt, behalve 'ik wil geen advertenties hebben'. Dat vind ik echt het minste van onze zorgen. Profileren is een risicovolle bezigheid.

— *Hoe zit het met andere gevaren, zoals het stelen van gegevens en online fraude, vooral voor ouderen?*

Dat is dus heel verrassend. De slachtoffers zitten inderdaad bij de ouderen, maar ook bij jongeren. Je ziet een heleboel jongeren voor wie de ontwikkelingen sneller gaan dan ze eigenlijk aankunnen. Dan kom je weer in hetzelfde debat terecht. En moet je zorgen dat de systemen dermate goed zijn dat iemand er ook op kan vertrouwen dat er goed over de gegevens wordt gewaakt. Het wordt ook met de komst van Kunstmatige Intelligentie steeds moeilijker om een oplichtingsmailtje van echt te onderscheiden...

"We mogen niet verwachten dat iemand niet op een linkje gaat klikken."

— *Of zelfs een video of een telefoongesprek?*

Dat inderdaad. Dit is de problematiek waar we nu mee zitten en dus zou je nog meer druk moeten uitoefenen op degenen die de gegevens verwerken zodat ze zich aan de spelregels houden.

— *Dus we moeten steeds meer gegevens overdragen en tegelijkertijd zijn er steeds meer manieren om er misbruik van te maken?*

Dat is een terecht beeld. Het is belangrijk om te beseffen dat dit niet bij de klant of de burger kan worden neergelegd. Dus zal het stelsel hier omheen waarborgen moeten bieden. We mogen niet verwachten dat iemand niet op een linkje gaat klikken. Dat is echt te simpel. Zo functioneert het niet meer want het wordt steeds lastiger voor

mensen om te onderkennen of iets wel of niet kwaadaardig is.

Niet meedoen of informatie niet geven is ook geen alternatief, want dan kan je niet vliegen, niet reizen, niet in sommige winkels kopen. Dat gaat het niet worden. Dan is het toch aan de waarborgen eromheen om het goed te regelen. Dan zijn we in Europa nog relatief goed af omdat we in toenemende mate strenge regelgeving krijgen waarbij ook de verantwoordelijkheid bij de bedrijven en overheden wordt gelegd."

"Ik ben zeker niet anti-technologie."

De opkomst van Kunstmatige Intelligentie, AI, en het wijdverspreide gebruik van algoritmes maken alles nog gecompliceerder, zegt Brenno. Hij maakt zich grote zorgen over de houding van 'computer says no', dat bedrijven en instanties zich beroepen op het besluit van een machine. "Algoritme is geen magisch woord. Er is een soort techno-optimisme, een heilig geloof dat computers geen fouten maken. Maar als je iets gaat versimpelen, maak je per definitie fouten.

Ik ben zeker niet anti-technologie. We zien nu ook hele mooie kanten van Kunstmatige Intelligentie. Ik word pas kritisch als het een beetje over het paard wordt getild.

— *Wat zijn de mooie kanten?*

Oké, als grapje min of meer; ik heb nog nooit zulke mooie kattenplaatjes gemaakt. Maar serieus, je kunt nu dingen onderzoeken waar je vroeger veel meer tijd mee kwijt was geweest. Er is toegang tot een bak met kennis, en die is toegankelijk geworden op een manier die we nog niet eerder hebben gezien. Dat is fantastisch. Maar om dan meteen de conclusie te trekken dat iedereen zijn baan gaat verliezen en het het eind van de wereld is, daar ga ik niet in mee."

Bedreigingen en beschermingen

Op de vraag of Kunstmatige Intelligentie ook gevaarlijke kanten kan hebben, bijvoorbeeld zoals het wordt ingezet in oorlogen in onder meer Israël en Oekraïne, antwoordt Brenno bevestigend. "Op het moment dat je niet in een oorlogssituatie zit, moet je wel degelijk gaan nadenken over de verschillende kanten van de technologie en uitdrukkelijk stilstaan bij risico's. Het bizarre is dat we in de ICT gewend zijn dan gewoon het magische woordje inno-

vatie te noemen en dan mag je opeens niks meer zeggen. Dat moet stoppen.”

Het geweld in Israël en Gaza is ook aan Brenno niet ongemerkt voorbijgegaan, hoewel hij het voor zichzelf relativeert. “In de gemeenschap is er meer spanning, maar waar ik woon is die spanning er niet en heb ik me op geen moment onveilig gevoeld. De toename aan haat in de samenleving, dat merk ik wel en voel ik wel. Ik probeer daar ook wat aan te doen.

Heel veel mensen voelen dat ook op sociale media. Is wat zich daar afspeelt voor jou ook een groot onderwerp? Heel veel sociale media zijn gewoon een open riool en ik heb me wat teruggetrokken. Ik snap heel goed dat mensen zich daar heel onveilig en ongelukkig bij kunnen voelen.

— *Het is alleen niet het echte leven, online? Of heeft het wel invloed?*

Het is misschien niet het echte leven maar het is wel de harde realiteit waar heel veel mensen mee moeten omgaan. Het trieste aan het verhaal is dat de bedreigingen wel echt zijn en die komen keihard bij mensen binnen.

“Er zijn geen magische knopjes.”

— *Is dat onderdeel van dezelfde expertise voor jou – online normen en gedragingen en dingen als privacy en gegevensbescherming?*

Het probleem is dat privacy iets is waar mensen zich achter verschuilen om dit soort dingen te kunnen doen, vanuit de anonimiteit. Het is kinderlijk eenvoudig geworden om iets te roepen of even iets te doen zonder enig begrip van welke impact dat op sommige mensen kan hebben.

— *Wat vind je van het strenger daarmee omgaan, boetes voor grote tech-bedrijven die te laks zijn etc.?*

Heel goed idee. In plaats van aan vrijheden te gaan sleutelen, wil je wel op een andere manier voorkomen dat dit eindeloos zijn gang blijft gaan. Ik denk dat je mensen actiever moet gaan aanspreken op hun gedrag. Ze zijn vaak prima te achterhalen, ik denk dat hier voor politie en justitie een taak ligt. Dat het niet vrijblijvend is.

— *Is daar een technologische oplossing voor, zoals filters of blokkeren?*

Nee, ik denk dat dat erg tegenvalt en dat we zelf gewoon

aan de slag moeten als politie en justitie. Er zijn geen magische knopjes waarmee je dat even kunt regelen.

— *Wordt er in Nederland voldoende aan gedaan?*

Nee, volstrekt niet, er mag echt heel veel meer gebeuren.

— *Om mensen te beschermen tegen bedreigingen online etc.?*

Ik denk dat er gewoon een kostprijs moet zitten aan dit soort gedrag. Als jij denkt dat je dit gewoon kunt doen, dan zij het zo. Maar dan moet je daarna wel de zekerheid hebben dat je gepakt en gestraft wordt. Nu zitten we daar toch als een soort slachtoffer stil in een hoekje te kijken en gebeurt er heel weinig. Ook hier weer hetzelfde verhaal dat je bij een heleboel andere onderwerpen ziet: het parlement is totaal niet in controle of aan het sturen. Dat mis ik hier echt. •

10x ERGERNISSEN

Over zaken waarover niet is nagedacht

Jolan Toff denkt heel veel na, hij wel.

Daarom ergert hij zich ook zo aan onnadenkendheid.

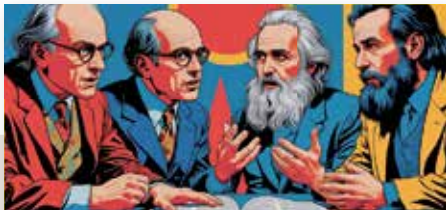
- 1 In de bibliotheek staan de boeken rechtop waardoor je je hoofd schuin moet houden om de titel aan de zijkant te lezen. Na vijf minuten heb je een stijve nek.
- 2 Iemand met twee huissleutels die na dertig jaar nog niet weet welke sleutel voor boven en welke voor beneden is en elke keer zit te hannesen. Doe er dan zo'n gekleurd plastic hoesje over!
- 3 Bij sommige toiletten, zoals in een restaurant, is het lastig het begin van een nieuwe toiletrol te vinden. Soms rolt deze zo stroef dat je na het lospeuteren van één velletje weer op zoek moet gaan naar het begin van de rol. Soms daalt in zo'n koker met meerdere rollen de voorste rol niet af.
- 4 Als je bij het openen van een conservenblikje aan het lipje trekt is er een serieuze kans dat je aan je hand gewond raakt. In de helft van de gevallen breekt het lipje af en moet je alsnog een blikopener pakken.
- 5 De ontwerpers van speeltuinen hebben er niet aan gedacht om zit- of speelplekken in de schaduw te maken. Daardoor wordt een glijbaan in de zon gloeiend heet. Je hebt ze ook waarvan het glijvlak stroef is. Daarnaast heeft menig glijbaan een gevaarlijke trap die ongeschikt is voor kleine kinderen.
- 6 Restaurants waar je bij een vleesgerecht een bot mes krijgt.
- 7 Tubes waarbij het lastig is om het laatste beetje eruit te krijgen zoals tandpasta of handcrème. Het komt ook voor dat er onverwacht veel te veel uitspuut.
- 8 Beveiligers in een supermarkt die in een net pak met dito stropdas lopen. Ze moeten toch iets dragen waarin je je makkelijk kan bewegen als je een tegenstribbelende winkeldief wil pakken.
- 9 Verkeersdrempels die veel te hoog zijn zodat de onderkant van de auto er tegenaan stoot. Soms liggen die in woonwijken waar nauwelijks een auto komt. Het zou mij niet verbazen als deze zijn aangelegd op initiatief van een of andere lastige bewoner.
- 10 Bij het digitale formulier wordt mij gevraagd naar mijn nationaliteit. Vaak kan je het niet meteen invoeren en moet je door een eindeloos lange alfabetische lijst van landen scrollen voor je bij de Nederlandse uitkomt. Ik overweeg dan ook om Afghanistan te worden. •

FOTO: PATRICK STERNFELD

(bijna)
alle cursussen ook
digitaal te volgen

Cursusprogramma Crescas eerste helft 2026

Messianism and Social Change

A philosophical approach

YONATHAN BUSQUILA LISTIK

Join us for a reading group on Jewish approaches to the question of social change. The main theme will be messianism and the different approaches to it by central Jewish thinkers of the last century. We will begin with Levinas' interpretations of the Talmud tractate Sanhedrin on the topic of Messianism. The second text will be Cohen's engagement with Maimonides to argue against the idea of messianism as a form of utopia. The last meeting will be a conversation about Scholem's interpretation of Jonah and the relationship between prophesy and justice.

Januari 2026,
Engelstalige cursus.

Poeriemspektakel

Crescas organiseert een spectaculaire activiteit vlak voor Poeriem. Verwacht niet eerder vertoonde creativiteit, feestelijke Joodse cultuur en een avond om nooit te vergeten. Het wordt een historische avond; dé Joods-culturele activiteit van het jaar. Dat wilt u zeker niet missen. Noteer de datum vast in uw agenda, meer informatie volgt via de website en de nieuwsbrief.

Amsterdam, zondag 1 maart 2026

Schatten uit Amsterdam

De haggadot van de Bibliotheca Rosenthaliana

RACHEL BOERTJENS

Vlak voor Pesach brengt Crescas een bezoek aan de Bibliotheca Rosenthaliana. Daar bekijken we de eeuwenoude haggadot die de bibliotheek in haar collectie heeft. Prachtig geïllustreerde exemplaren, handgeschreven of in druk. Conservator Rachel Boertjens haalt de mooiste schatten voor ons uit de kluis en vertelt over de verschillende soorten haggadot die er in de loop van de eeuwen zijn geproduceerd. Want hoe kan je nu zien dat een haggada écht een gebruiksproduct is? En waarom zijn haggadot, in tegenstelling tot veel andere boeken, vaak geïllustreerd?

Woensdagmiddag
25 maart 2026.

Hoe Joods zijn de Jodengrachten?

Over wat een 'Joodse plek' maakt

SIETSKA VAN DER VEEN

Vloienburg en Uilenburg. De Jodenbreestraat. Maar ook de Transvaalbuurt, of de 'Jodengrachten'. En tegenwoordig de Kastelenstraat, Buitenveldert en Amstelveen. Allemaal buurten of straten die 'Joods' werden of worden genoemd. Maar wat maakt een plek nu eigenlijk Joods? En wat betekent het om een buurt of straat 'Joods' te noemen? Blijft een plek voor altijd 'Joods', ook als er geen Joden meer zijn om er betekenis aan te geven? En wat is dat eigenlijk precies, een 'Joodse plek'?

Amsterdam, donderdagavond
16 april 2026.

Drie chassidische denkers

Ontdek een verborgen wereld

YANKI JACOBS

Het charedisch (of ultra-orthodoxe) jodendom staat de laatste jaren volop in de belangstelling. Het chassidisch jodendom is een vorm van het ultra-orthodoxe jodendom dat zijn oorsprong heeft in het Oost-Europa van de 18e eeuw. Chabad-Lubavitch is hierbinnen ongetwijfeld de bekendste stroming, maar er zijn er veel meer: Breslov, Satmar, Ger - allemaal groepen die een eigen rebbe volgen. In deze cursus leert u meer over het chassidisch jodendom aan de hand van drie belangrijke chassidische rabbijnen. Leer over hun levens en lees samen met docent Yanki Jacobs teksten van hun hand.

Amsterdam, 3 woensdagen
in mei 2026.

Vrouwen in de Talmud

Het onderbelichte in de spotlight

IRENE ZWIEP

De rabbijnen die met elkaar in de Talmud van mening verschillen zijn zonder uitzondering mannen. Maar dat betekent niet dat er helemaal geen vrouwen in voorkomen. Tijdens deze cursus leer je over de uitzonderlijke gevallen dat vrouwen wel degelijk een rol spelen in de discussies. Over vrouwen als onderwerp en onderdeel van de halacha, als zuster, dochter of collega, als (positief en negatief) role model, als trophy wife of zwarte weduwe. We lezen onder begeleiding van Irene Zwiep een stuk uit de Talmud waar dit onderwerp centraal staat. Toegankelijk voor beginners en gevorderden!

Amsterdam, woensdagavond
3 juni 2026.

Een leven lang leren

joods educatief centrum
crescas
חֶרֶשֶׁק

Stem uit een volk van wilden

Vragen rond auteurschap

TEKST KARIEN ANSTADT

“Motto: ‘Jullie zijn wilden,’ zei de politicus. ‘Vrouwen zijn wilden. Dat heb ik altijd geweten. De beschaving heeft vrouwen nooit bereikt.’ - Anonieme politieke uitspraak.” Wie schreef dit, AI of een schrijver van vlees en bloed?

Voor sommigen is het een beangstigende vraag, anderen zien alleen maar onbegrensde mogelijkheden. Maar dat auteurschap ook op een andere manier vragen kan oproepen bewees de Amerikaanse schrijfster Bette Pesetsky met haar wervelende roman *Stem uit een volk van wilden* (1983) over een vrouwelijke ghostwriter.

Bette Pesetsky, (Milwaukee, 1932) studeerde Engels aan de Universiteit van Washington en bij de Iowa Writers Workshop. Zij publiceerde enkele verhalen in Amerikaanse tijdschriften, maar haar doorbraak kwam pas echt met de verhalenbundel *Stories up to a point* (1982).

In 1983 kwam haar roman *Author from a savage people* uit, vertaald door Mea Flothuis, met als titel *Stem uit een volk van wilden*. Daaruit komt ook het citaat aan het begin. Het is een roman die in koortsachtige stijl is geschreven, met ijzersterke dialogen.

Bette Pesetsky, zelf afkomstig uit een Oost-Europese migrantenfamilie, portretteert in haar verhalen vrouwen die zich tegen de verdrukking in handhaven in de jungle

van het moderne leven. Vrouwen die al ettelijke relaties achter de rug hebben, alleen de zorg voor de kinderen dragen, die van alles overkomt, maar het bijltje er niet bij neergooien.

Ontpoppen tot ghostwriter

De ik-figuur May Alto werkt op het kantoor van de firma Eberham & Earling, wanneer een neef van haar baas, Sanford Eberford, een beroep op haar doet. “Hé schatje, ik heb me laten vertellen dat je wel handig met de pen overweg kunt.” Hij zit verlegen om een speech over synthetische stoffen, textiel.

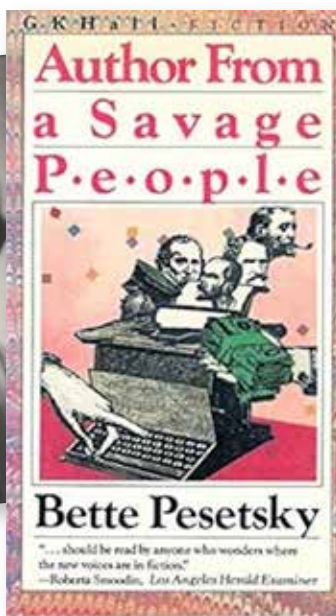
In een mum van tijd draait ze een speech in elkaar, getiteld *Van Polyester tot oneindigheid*. May is nog wel

onzeker, maar op aandringen van partner Benjamin durft ze om extra geld te vragen.

“Geweldig,” zei Sanford Eberham. ‘Een kunstwerk.’ Ik schraapte mijn keel. ‘Extra,’ zei ik. ‘Wat?’ ‘Extra. Tenzij u liever hebt dat ik het op mijn prikkkaart zet als overwerk.’

Van Sanford Eberhams privérekening ontving ik een cheque voor tweehonderd dollar.”

“De stem van haar strijdbare, maar overleden moeder.”

Vervolgens gaat het snel. May krijgt steeds meer opdrachten, zet vriend Benjamin die financieel van haar profiteert, maar ondertussen vreemd gaat, de deur uit en zegt haar kantoorbaan op. En zo ontwikkelt ze zich tot ghostwriter.

Ze leert onderhandelen met personen met veelal een groot ego, die zich graag willen profileren. Je kunt het zo gek niet bedenken of May zet haar opdrachtgevers met haar producten in het zonnetje.

Of het nu om een min of meer fictieve biografie voor een minister gaat of een boek naar aanleiding van een reis naar Nieuw-Guinea van een vlinderverzamelaar. Allemaal zijn ze verguld met het resultaat en verwerven ze roem. Wat de opdrachtgevers echter niet weten is dat May op subtiele wijze haar handtekening in de boeken zet. In ieder boek dat ze aflevert verweeft ze namelijk een kleine scène, waarin haar moeder Sonya en tante Giselle optreden. Daarmee heeft ze een troef in handen die nog weleens nuttig kan blijken. May hoort sowieso nog regelmatig de stem van haar strijdbare, maar overleden moeder, op momenten waarop zij dat nodig heeft.

Ontmaskering

Het is zover als ex-opdrachtgever Quayle plotseling in het nieuws is. Quayle blijkt de Nobelprijs te hebben gewonnen met háár boek, een filosofisch werk, getiteld *Eine Leerstelle*. Het is het moment waarop May op tilt slaat. Dit kan ze niet laten gebeuren, die arrogante Quayle die met de eer gaat strijken en er met de prijs vandoor gaat. May is door het dolle heen en besluit hem te chanteren. Ze eist behoorlijk wat geld voor haar stilzwijgen. Tijdens een telefoongesprek probeert Quayle eerst op zeer arrogante en zelfverzekerde wijze het gesprek met May af te ronden als zij aangeeft dat zij voor zijn huldiging 'een stokje zal steken':

"Er een stokje voor steken? Dat begrijp ik niet. U hebt eens een onderzoekje voor mij gedaan, mevrouw Alto, en ik ben nu zo hoffelijk geweest uw telefoontje te beantwoorden."

Het wordt een spel van kat en muis. Quayle stelt dat zij niet kan bewijzen dat ze het boek geschreven heeft. Maar dan komt haar troef:

"Mijn moeder. In uw boek," zei ik.

'Uw wat?'

'Mijn moeder. Pagina honderdnegenentwintig tot honderdveertig in de eerste geautoriseerde editie.'

'Onmogelijk.'

Ach, al die klanten die nauwelijks de moeite nemen om haar werk echt goed door te lezen. Quayle wordt toch nerveus, ze hoort het ritselen van papier terwijl hij zoekt naar de genoemde passages.

Vervolgens wil hij toch maar ergens een afspraak met haar maken. Er breekt een periode van verhitte strijd tussen de twee aan. May heeft het druk: met schrijven, met een taart bakken voor de bruiloft van een vriendin, met haar kinderen, onder wie een puberende dochter.

Tussen de bedrijven door wordt ze om de haverklap gebeld door Quayle die het op een akkoordje met haar probeert te gooien. Hij doet een bod van vijftigduizend dollar dat ze afwijst als een fooi. Ze zijn aan elkaar gewaagd: hij dreigt haar aan te geven wegens chantage, zij dreigt met zijn ontmaskering. Hij begint een charmeoffensief en weet haar zelfs het bed in te praten, maar May houdt voet bij stuk.

Toch is ze ook bang, in haar fantasie ziet ze zichzelf al in de gevangenis belanden. Maar Quayle is een obsessie geworden, dat is duidelijk. In een zwak moment vraagt ze om hulp aan een vriendin die een crisis consult met haar psychiater voor May weet te regelen.

Grip op de werkelijkheid

Dokter Morganstern is een erudiete analyticus met een uitgebreide bibliotheek. Hoewel

hij zich eerst met

haar probleem

bezighoudt en een

gewetensconflict

vermoedt, raakt hij zelf

gefascineerd door deze

patiënt die ghostwriter

is. Benieuwd naar

haar klanten vraagt hij

haar om, uiteraard in

vertrouwen, er een te

noemen:

"Bij wijze van voorbeeld',

zei ik. 'Achter u'

Morganstern draaide zijn

stoel om. 'Welk?'

'Het blauw met gele

omslag. *De verschrikkingen*

van een Amerikaanse

schoonheid.'

'Van jou? In hoeverre?'"

"Spel met schijn en werkelijkheid."

Morganstern is verbijsterd als hij hoort dat deze biografie door haar bij elkaar gefantaseerd is terwijl die voor hem realistisch aandoet. Hij put weleens uit deze biografie als hij zijn vrouwelijke patiënten behandelt. Het spel met schijn en werkelijkheid in de roman wordt helemaal hilarisch als blijkt hoeveel boeken in zijn boekenkast er wel door May geschreven zijn.

Het lukt Morganstern nauwelijks om nog grip op de werkelijkheid te houden. Bij de volgende afspraak is er geen therapie maar vraagt een totaal gedesorienteerde Morganstern haar hulp om zijn hele boekenkast door te nemen.

De strijd met Quayle gaat ondertussen door en komt aan het eind tot een climax. Wat een geweldige, rijke en feministische roman. •

Dertig jaar Leo Smit Stichting

“Muziek die vergeten was, wordt weer gespeeld”

TEKST JESSICA POLAK

De Leo Smit Stichting werkt al dertig jaar aan het onder de aandacht brengen en weer laten opvoeren van werken van componisten die werden vervolgd door de nazi's. Uit nieuw onderzoek blijkt dat het aandeel Joodse componisten in Nederland voor de oorlog relatief groot was. Slechts weinigen van de overlevenden konden na de oorlog de draad weer oppakken.

Leo Smit en zijn vrouw overleefden het niet. Leo was een gevierde Nederlands-Joodse componist die in 1924 als eerste ooit cum laude afstudeerde in compositie aan het conservatorium in Amsterdam. Zijn werk werd gespeeld in het Concertgebouw in Amsterdam. Smit knipte in 1943 zijn naam af van al zijn manuscripten en gaf ze aan een vriend in bewaring. Kort daarna

werden zijn vrouw Lientje en hij gedeporteerd en vermoord. De manuscripten bleven bewaard, maar zijn muziek werd niet meer gespeeld na de oorlog en de naam van Leo Smit raakte in de vergetelheid. Dat lot deelde hij met vele in de Tweede Wereldoorlog vervolgte componisten en hun werk. Om dit onrecht recht te zetten, richtten pianist Frans van Ruth en dwarsfluitiste Eleonore Pameijer dertig jaar geleden de Leo Smit Stichting op. Eleonore (1960) is tot op heden artistiek directeur van de stichting. Zij studeerde cum laude af aan het Sweelinck Conservatorium in Amsterdam, won vele prijzen en speelde in het befaamde ASKO/Schönberg-ensemble.

Haar belangstelling voor vervolgte componisten komt deels voort uit haar privéleven. Ze was getrouwd met een Joodse man, haar kinderen zijn Joods opgevoed en ze

woont al decennialang in wat vroeger de Amsterdamse Jodenbuurt was. In 1995 werd ze door het Joods Historisch Museum gevraagd om een concert met Joodse muziek te programmeren.

“Frans van Ruth gaf mij de sonate voor fluit en piano van ene Leo Smit. Het stuk dateert van februari 1943 en was het laatste dat hij schreef voor hij werd gedeporteerd. De sonate was een openbaring – minstens even goed als de bekendste fluitstukken. Toch waren hij en zijn muziek totaal vergeten. Dat vond ik zo erg. Als je denkt aan de Holocaust – je krijgt zo’n verdriet en zo’n woede. En een gevoel van machteloosheid. En toen dacht ik ineens: ik kan wél iets doen. Zorgen dat zijn naam weer bekend wordt.”

Met steun van zus

Eleonore zocht contact met Nora Coppenhagen-Smit, de jongere zus van Leo Smit, zij overleefde de oorlog wel. De oude dame, toen 86, was eerst afhoudend. Maar toen er een artikel in de Telegraaf verscheen met een foto van Eleonore over de cd *Modern Times, Dutch Jewish Composers*, was Nora overtuigd. Ze praatte urenlang met Eleonore over haar geliefde en bewonderde broer Leo. In dat gesprek rees het idee om een stichting op te richten. Nora zei: “Ik heb nog wel een spaarcentje...” Meteen in januari 1996 werd de Leo Smit Stichting opgericht. Nog datzelfde jaar startte Eleonore met de Uilenburger Concerten waar muziek van vervolgte componisten werd gespeeld. Sindsdien zijn er meer dan honderd concerten gegeven. Er kwam een website met onder meer biografieën van alle componisten en wonderbaarlijke verhalen over hoe de partituren werden

Eleonore Pameijer, foto Patrick Sternfeld

gevonden. Met bij elkaar gescharrelde subsidies, giften en hulp van vrijwilligers begon de Stichting aan het grote werk: het digitaliseren van partituren die in overgrote meerderheid alleen in manuscript bestonden.

Vanaf 2015 is dan ook de Engelstalige website *Forbidden Music Regained* in de lucht. In deze digitale muziekbibliotheek staan op dit moment 2696 partituren, waarvan 1286 gepubliceerd. Ze zijn op meerdere manieren doorzoekbaar en vaak met een druk op de knop te bestellen. Extra leuk is dat er van veel muziek geluidsopnames te horen zijn. De nieuwsgierige bezoeker vindt daar bijvoorbeeld een filmpje van het stuk *Tapdance*, met tapdanser, van Dick Kattenburg, een leerling van Leo Smit.

Opvoeringen en boeken

En het werkt. De muziek die vergeten was, wordt weer gespeeld. Er zijn inmiddels meer dan honderd cd's met werk van vervolgde componisten uitgekomen, al dan niet onder auspiciën van de Stichting. Al het werk van Leo Smit staat inmiddels op cd. En sinds vijf jaar werkt de Stichting samen met het Amsterdams Conservatorium. Daar wordt jaarlijks in november het festival *Forbidden Music Regained* gehouden waarbij studenten een vijfen-

twintigtal dat jaar gepubliceerde muziekstukken spelen. De Stichting organiseert ook maandelijks in de eigen Muziekkamer een wat kleinschaliger concert, meestal ook met jonge muzikanten.

Pianist Dimitri Malignan (Parijs, 1998) is een van hen. Samen met Sarah Bayens op viool en zangeres Elizaveta Agrafenina speelde hij dit najaar stukken van Henriëtte Bosmans en een stuk van Daniël Belinfante. Dit ter gelegenheid van de presentatie van hun cd *Le diable dans la nuit*, met muziek van Henriëtte Bosmans.

"Muziekgeschiedenis bruut afgekapt."

Dimitri raakte al op het conservatorium in de ban van de muziek van vervolgde Joodse componisten. Als afstudeerproject maakte hij hierover de film *Missing Voices, The Irreparable Loss Of Jewish Composers In The Shoah*, te vinden op de website van de Leo Smit Stichting. Hij vertelt dat hij inspiratie vindt bij zijn Joods-Roemeense grootvader, violist en componist Henry

Carine Alders, foto Jerome de Lint

Mălineanu (1920-2000) die de oorlog in Boekarest overleefde. Dimitri: “Ik vind het belangrijk dat men beseft dat een aanzienlijk deel van de componisten vóór de Tweede Wereldoorlog in Nederland Joods waren en dat dus een groot stuk muziekgeschiedenis bruut is afgekap.” De Stichting doet meer. Er is een eigen Leo Smit Ensemble met Eleonore als artistiek leider. En er wordt contact onderhouden met vergelijkbare organisaties in het buitenland, zoals Musica Reanimata in Berlijn, de Orel Foundation in de VS en Exil Arte in Oostenrijk. Er zijn ook meerdere biografieën uitgekomen, waaronder die van Leo Smit door historicus Jurjen Vis (*Silhouetten*, 2001). In 2015 verscheen het boek *Vervolgde Componisten in Nederland*, onder redactie van Eleonore Pameijer en Carine Alders, een musicologe die tien jaar zakelijk directeur was van de Stichting. Na een inleidend gedeelte volgen de biografieën van alle op dat moment bekende vervolgde componisten. Dat zijn niet alleen Joodse componisten, maar ook degenen die in het verzet zaten (soms ook Joods), en componisten die in Indonesië werden vervolgd in de tijd van oorlog en Japanse bezetting. Elk verhaal is anders en op zijn manier intrigerend en ontroerend.

Nog meer namen

Een recent uitvloeisel van het werk van de Stichting is een onderzoek van Carine Alders naar de netwerken van vervolgde componisten. Ze promoveerde dit najaar met het proefschrift *Caught in a Web of Silence, composers in Dutch music history 1920-1955 and the impact of World War II*. De Nederlandstalige publieksversie verschijnt in april 2026.

Carine heeft voor haar onderzoek een relationele database gemaakt met speciale software die contacten visualiseert als lijnen. Ze heeft bijna 1.500 concerten ingevoerd, honderden brieven opgenomen en vele archieven geraadpleegd. Er zitten nu bijna tweeduizend mensen in haar database.

“Je ziet dat voor sommige componisten die overleefden na de oorlog nog wel interesse was. Maar degenen die afhankelijk waren van een Joods netwerk kwamen veel moeilijker weer aan de bak.”

Door haar onderzoek kwamen tientallen nieuwe vervolgde componisten in beeld: “Ik heb nu tachtig namen. Van die tachtig schreven er vijf tot zes ook muziek voor de synagoge of Joodse volksmuziek.” Alle nieuw gevonden componisten komen te zijner tijd op de website *Forbidden Music Regained* te staan. Sommige verhalen staan ook in het publieksboek *In een web van stilte*.

Uit haar onderzoek blijkt dat het aandeel Joodse componisten en musici vóór WO II relatief groot was. En het was nog gegroeid omdat in de jaren dertig musici uit Duitsland en het antisemitische Hongarije naar het veilig geachte Nederland vluchtten. Hoewel de meeste Joodse componisten geassimileerd en niet-religieus waren, voelden ze wel verwantschap en hadden ze onderling veel contacten.

“Hun oeuvre was abrupt afgebroken.”

Daar ontbrak het de overlevenden onder meer ook aan na de oorlog. “Velen pakten wel de draad weer op in het muziekleven - ze moesten wel - maar echt een carrière als componist zat er maar voor een enkeling in, zoals Géza Frid en Lex van Delden. Ze hadden in het verzet gezeten en genoten aanzien.”

Carine beschrijft het overweldigende effect van de Sjoa. “Een groot aantal componisten was vermoord. Zij konden geen ambassadeur meer zijn voor hun eigen werk. Hun oeuvre was abrupt afgebroken. Direct na de oorlog was het dominante verhaal in Nederland dat van overwinning en verzet. Er was geen ruimte voor de slachtoffers. Op herdenkingsconcerten werd werk van verzetscomponisten gespeeld, niet dat van vervolgde Joodse componisten.” Dankzij de Stichting leven nu de werken weer deels voort. En de handtekening die Leo Smit tijdens de oorlog moest wegnippen van zijn partituren, staat nu fier boven iedere pagina van de beide websites van de Leo Smit Stichting. •

Chanoeka en de vergeten vrouw

TEKST ASJER WATERMAN

**Chanoeka is om meerdere redenen een bijzondere feestdag,
en een van die redenen is de speciale rol van vrouwen. Echt waar.
Kijk maar eens mee naar een discussie in de Babylonische Talmoed.**

De rabbijnen zijn geïnteresseerd in de vraag wie er eigenlijk volgens de Joodse wet verplicht is om de Chanoekakaarsen aan te steken. Meestal als de rabbijnen een dergelijke vraag stellen, vallen vrouwen buiten de boot. Vrouwen zijn namelijk – dit wordt een beetje technisch, mijn excuses – niet gehouden aan positieve geboden die aan tijd gebonden zijn, zoals het aansteken van de Chanoekakaarsen. Maar in dit geval dus wel. Waarom? De rabbijnen geven het antwoord: omdat ook de vrouwen onderdeel waren van het wonder van Chanoeka. Ook dat antwoord is nog een beetje vaag als u het mij vraagt. Want waren vrouwen niet een onderdeel van alle wonderen die het Joodse volk heeft meegemaakt? Wat maakt het verhaal van Chanoeka nu zo anders dan de andere historische gebeurtenissen van het Joodse volk?

De grote commentator Rasji geeft ons een hint. Uit het idee dat vrouwen onderdeel waren van het wonder moeten wij twee dingen afleiden. In de eerste plaats waren vrouwen slachtoffer van het wrede bestuur onder de Grieken. Die hadden verordonneerd dat, wanneer een Joods meisje een huwelijk besloot aan te gaan, zij eerst het bed moest delen met een hooggeplaatste Griek. Bovendien, zegt Rasji, gebeurde het wonder door een vrouw. Dat behoeft meer uitleg. Want waar in het Chanoekaverhaal – dat gaat over de opstand van de Makkabeeën tegen de Griekse overheersing, het gevecht om vrij als Joden te kunnen leven – zien wij een vrouw terugkomen?

**“Niet de eerste vrouw in
de geschiedenis wier stem
niet gehoord wordt.”**

Dat verhaal gaat als volgt: tijdens de Griekse overheersing was het inderdaad zo dat – zoals Rasji al stelde – vrouwen gedwongen werden het bed te delen met een belangrijke Griek voordat zij de nacht met hun nieuwe echtgenoot mochten doorbrengen. Toen Channa, de dochter van Matitjahoe, trouwde werd er een groot bruiloftsfeest

gegeven. Op het moment dat iedereen van het feestmaal wilde gaan genieten besloot Channa al haar kleren van het lijf te rukken, zodat zij naakt voor alle gasten stond.

Haar broers, woedend vanwege de schande die hun zus de familie bracht, stonden op het punt haar vast te pakken toen Channa hen toesprak.

Hoe is het mogelijk dat jullie wél woedend worden vanwege het feit dat ik naakt word gezien door de gasten hier, maar dat jullie het geen probleem vinden om hier te feesten in de wetenschap van wat mij vannacht te wachten staat? Het was deze actie van Channa die haar broers – de zonen van Matitjahoe, ook wel bekend als de Makkabeeën – deden besluiten om in opstand te komen tegen de Grieken.

Het was een vrouw die aan de wieg stond van de opstand. Een vrouw zonder wie de tempel niet heroverd zou zijn. Een vrouw zonder wie het Chanoekaverhaal misschien wel niet zou zijn gebeurd. Maar de naam en de rol van die vrouw zijn vrijwel volledig vergeten. De paar sporen vinden we terug in de rabbijnse literatuur. Channa is niet de eerste vrouw in de geschiedenis wier stem niet wordt gehoord. Onze geschiedenis, Joods en niet-Joods, zit er vol mee. En het is aan ons om die verhalen op te diepen en uit te lichten. Omdat het verleden – en ook onze Joodse traditie – vaak een stuk diverser is dan wij op het eerste gezicht zien. En de rabbijnse literatuur is een bijzonder rijk corpus dat ons volop mogelijkheden daartoe biedt. Chanoeka sameach. •

Channa op
haar trouwdag
- Bing AI

Joodse architecten

Deel 1: Na de emancipatie

TEKST DANIËL METZ

Bij Joods erfgoed denken we doorgaans aan gebouwen, maar wat weten we eigenlijk over de mensen die deze gebouwen ontwierpen? Lange tijd was het Joden niet toegestaan om gebouwen te ontwerpen. Daar kwam pas in de negentiende eeuw verandering in. Dit is de eerste van drie artikelen over wie deze Joodse architecten waren en wat hen als groep kenmerkt.

Voor een synagoge maakt het feitelijk niet uit of de architect Joods is of niet. Maar andersom voegt een Joodse architect wel een extra dimensie toe aan zijn creaties. Al was het maar omdat het Joden eeuwenlang verboden was om als metselaar of bouwkundige te werken. De uitsluiting en de daaropvolgende emancipatie zijn belangrijke redenen om deze groep onder de aandacht te brengen. Joden brengen daarnaast vaak hun eigen culturele en historische achtergrond mee, wat ze onderscheidt van niet-Joodse vakgenoten.

Geen kant en klare lijst

Om inzicht te krijgen wie architect en Joods was, zocht ik een overzicht van namen. Dat was nog niet zo eenvoudig. Publicaties over dit onderwerp heb ik niet kunnen vinden. Een alternatieve toegang biedt de website van het Nieuwe Instituut (voorheen Nationaal Architectuur Instituut). Daarop is informatie te vinden over een groot aantal Nederlandse architecten. Ze hebben een personendatabase met biografische informatie en een groot archief met bewaarde archiefstukken.

"Ik besluit zelf een database samen te stellen."

Als eerste kijk ik wat het archief te bieden heeft. De zoekterm 'Joods' geeft twaalf hits. De meeste daarvan verwijzen naar Joodse opdrachtgevers en vallen dus af. Het aantal archieven van Joodse architecten is beperkter. In totaal zijn er vijf verwijzingen naar relevante archieven, te weten Abraham Elzas, Leon Waterman, Herman Herzberger, Hein Salomonson en Abel Cahen. De zoekterm 'Joden' levert nog drie relevante hits op,

van Joël Casseres, Arnold Bueno de Mesquita en Michel de Klerk. De term 'Joodse' geeft zestien hits, maar geen nieuwe namen. Zoekend op de oud-Nederlandse benaming 'Israëlieten' en de vervoeging 'Israëlitisch' levert twee hits op, waaronder die van Isaac Gosschalk. Met een korte zoekactie zijn negen namen gevonden. Dit laat zien dat het Nieuwe Instituut wel degelijk over archieven van Joodse architecten beschikt. Er is echter geen eenduidige toegang. Een categorie 'Joodse architect' bestaat niet. Blijft de vraag in hoeverre het archief volledig is.

Bij gebrek aan een bestaand overzicht besloot ik zelf een database samen te stellen. Als basisbron heb ik het Joods Biografisch Woordenboek gebruikt, een digitaal bestand met namen en beschrijvingen van verdienstelijke Joden uit de twintigste eeuw.

Na een eerste schifting geeft de zoekterm 'architect' 38 relevante hits. Aangevuld met andere bronnen kom ik na enkele weken speuren tot een lijst met 56 namen. Deze lijst is niet volledig, maar verondersteld mag worden dat het merendeel van de onderzoeksgroep, werkzaam tot 1980, in de database is opgenomen. Van de meest recente periode ontbreken mogelijk nog namen.

Aan de hand van deze 56 namen in de database kan gekeken worden wat hen als 'Joodse architect' kenmerkt. In deze serie van drie artikelen belicht ik een aantal van deze vakmensen. Wie waren ze? Wat hebben ze gebouwd? En wat maakt ze specifiek tot Joodse architect? In dit eerste artikel kijken we naar de vroege jaren van Joodse architectuur met enkele bekende en minder bekende namen.

ook voor het metselaars- en timmermansgilde. Enkel een meestertimmerman of -metselaar kon gebouwen ontwerpen en laten bouwen. De grote synagogen rondom het Jonas Daniël Meijerplein in Amsterdam zijn dan ook allemaal gebouwd door niet-Joodse vaklieden.

In de negentiende eeuw houden Joden een achterstand op het gebied van de meeste ambachten. Er gaan meerdere generaties voorbij voordat Joden zich dergelijke beroepen eigen maken. Opdrachten voor synagogen in heel Nederland, waaronder bekende voorbeelden in Groningen, Deventer, Zwolle en Maastricht, worden nog lange tijd uitbesteed aan niet-Joodse architecten.

Het eerste gebouw, toegeschreven aan een Joodse ontwerper, is de synagoge van Delft en dateert van 1861. Het ontwerp is van Leon Winkel (1822-1884). De als Levie Winkel geboren Delftenaar was de zoon van een kruidenier. In zijn woonplaats volgde hij de opleiding tot civiel ingenieur aan de in 1841 opgerichte Koninklijke Akademie ter Opleiding van Burgerlijke Ingenieurs, voorloper van de TU Delft.

De Westergasfabriek, Amsterdam, van Isaac Gosschalk

Drie trendsetters

De vroegste Joodse architecten die we in Nederland tegenkomen zijn actief in de tweede helft van de negentiende eeuw. Dat komt overeen met de nieuw verworven rechten die Joden hebben sinds de burgerlijke gelijkstelling van 1796. Tot die tijd hadden Joden geen volwaardige burgerrechten.

In steden als Amsterdam, Den Haag en Rotterdam mochten zij wel wonen en hun godsdienst uitoefenen, maar van de meeste gildes waren zij uitgesloten. Dat gold

Vanwege zijn bouwkundige kennis werd hem gevraagd de bouw van de nieuwe synagoge te begeleiden. De strakke classicistische gevel met Ionische zuilen en driehoekig timpaan past helemaal in die tijd. Een opleiding tot architect bestond nog niet en de route via een ingenieursopleiding was vrij gebruikelijk. De ingenieurs hielden vast aan een klassieke, geometrische vormtaal. Zo heeft de Mozes en Aäronkerk in Amsterdam, uit dezelfde periode, een vergelijkbaar front als de synagoge van Delft. Van Leon Winkel zijn in Nederland verder geen bouwwerken

Synagoge
Delft van Leon
Winkel, foto
Patrick
Sternfeld

bekend. Op een lijst van 'ingekomen en vertrokken personen' van de gemeente Delft is af te lezen dat hij veel heeft gereisd, van Duitsland tot Italië en van Rusland tot Portugal. Of hij daar als ingenieur of als architect heeft gewerkt, staat niet vermeld.

Een andere naam uit het midden van de negentiende eeuw is die van Isaac Gosschalk (1838-1907). Hij kwam uit de hogere Amsterdamse burgerij – zijn vader was arts – waardoor hij de achterstand van het Joodse milieu al enigszins was ontstegen. Ook Gosschalk volgde zijn opleiding in Delft en verder in München en Zürich. Zijn repertoire is zeer uitgebreid en veelal utilitair. Bekende werken zijn de Westergasfabriek in Amsterdam en het hoofdstation van Groningen. Voor de Joodse gemeenschap heeft hij slechts enkele projecten gerealiseerd. Zo bouwde hij het Nederlands-Israëlitische Ziekenhuis aan de Nieuwe Keizersgracht (1884; in 1978 afgebroken) en de synagoge van Den Bosch (1886).

Een derde naam uit deze vroege periode van Joodse participatie is Emanuel Marcus Rood (1851-1929). Hij begon als aannemer in Den Haag en ontwikkelde zich van daaruit tot architect. Door zijn orthodoxe levenswijze lag Rood goed bij de officiële Joodse Gemeente van Amsterdam (NIHS) en andere Joodse organisaties, wat hem een grote verscheidenheid aan opdrachten opleverde. Bekende bouwprojecten zijn de synagoge in de Gerard Doustraat (1892) en de Centraal Israëlitische Ziekenverpleging (1916; in 1980 afgebroken) in de Jacob Obrechtstraat. Ook de synagoge van Monnickendam (1894) is van zijn hand, evenals enkele paviljoens van het Apeldoornsche Bosch.

Talmoed Thoraschool

Na deze drie trendsetters volgt een breder scala aan Joodse beoefenaars van de bouwkunst. Hier kunnen we de aspecten van 'Joodse architecten' nader belichten. Bij Rood zagen we al de relatie met Joodse opdrachtgevers. Dat kunnen religieuze instellingen zijn, maar ook profane of particuliere opdrachtgevers.

Een sprekend voorbeeld van een architect met veel Joodse opdrachtgevers is Harry Elte (1880-1944), vanaf 1925 in dienst van de Joodse Gemeente (NIHS/NIK). Zijn bekendste werk is zonder twijfel de synagoge in de Jacob Obrechtstraat (1928) met art-deco-interieur en stijlkenmerken van Frank Lloyd Wright. Ook in Den Haag, Den Helder en Utrecht bouwde hij synagogen. Daarnaast bevat zijn oeuvre de diamantclub Concordia (1911; in 1937 afgebroken) en de ernaast gelegen Joodse Invalide (1925). Vóór 1925 was hij bouwkundige van het Nederlands Israëlitisch Armbestuur, een functie die na hem werd overgenomen door Jac Baars (1886-1956). Baars kwam uit een familie van slopers en volgde de ambachtsschool en de Academie voor Beeldende Kunst. Voor de NIHS bouwde hij in 1926 de grote synagoge aan de Linnaeusstraat (in 1962 afgebroken) in de stijl van de Amsterdamse School. Een ander bouwwerk van zijn hand is de religieuze Talmoed Thoraschool in de Tweede Boerhaavestraat 7. De naam van de school staat nog altijd in Hebreeuwse letters in fraai metselwerk op de gevel. Fraai is ook zijn eigen woonhuis in de Henri Polaklaan. Andere architecten hebben zich, zoals Gosschalk, minder laten voorstaan op hun Joodse achtergrond en de connecties die daaruit voortkwamen. Toch is het in deze periode van emancipatie relevant die achtergrond mee te nemen om hun verworvenheden te kunnen duiden. Dat geldt zeker voor hen die zich hebben moeten opwerken uit armoede. Een grootheid in dit overzicht is Michel de Klerk (1884-1923), boegbeeld van de Amsterdamse School. Hij had een sobere jeugd, opgegroeid als wees uit de Amsterdamse Jodenbuurt. Door zijn tekentalent werd hij aangenomen als technisch tekenaar op het atelier van Eduard Cuypers. Zo heeft hij zich kunnen opwerken tot zelfstandig architect. Zijn bekendste creatie is appartementencomplex Het Schip (1919) in de Spaarndammerbuurt voor wooncorporatie Eigen Haard. Door zijn vroegtijdig overlijden, op zijn 39ste, is zijn oeuvre beperkt gebleven. Daar staat tegenover dat het volledige archief van De Klerk al vroeg bij een voorloper van het Nieuwe Instituut in Rotterdam is ondergebracht. •

10% Ledenvoordeel

Executeur.nl wikkelt uw nalatenschap af precies zoals u dat wenst.

De spelregels van het erfrecht zijn complex. Wij ontzorgen uw nabestaanden in moeilijke tijden.

- Benoeming in testamenten en levenstestamenten
- Deskundige afwikkeling en advies

Neem contact op met Klaas Zondervan:
info@executeur.nl of **085 - 060 42 43**

Klaas Zondervan

www.executeur.nl

Happy Hanukkah!

Jonet.nl
Joods Onafhankelijk Nieuws

Cursus

Creatief schrijven

start februari 2026 in Den Haag

Schrijven kan helpen om ervaringen, problemen en emoties te verwerken. In deze cursus ontdek je de kracht van het opschrijven van persoonlijke ervaringen. Schrijf jouw persoonlijke ervaringen en leer van anderen in een veilige en ondersteunende omgeving.

Tijdens de bijeenkomsten ga je aan de hand van verschillende onderwerpen aan het werk. De door jou geschreven stukken worden, als je dat wilt, aan elkaar voorgelezen. Je ontvangt hierop feedback van de andere deelnemers en de groepsbegeleiders.

“Als de anderen hun verhalen voorlezen, is het vaak een verademing voor mij om zoveel dingen te herkennen.”

Alle door jou geschreven stukken samen, vormen een 'mozaïek van je leven'. Doe mee en laat je verrassen door de kracht van creatief schrijven!

Meer informatie

Meedoen of vragen? Mail dan naar spreekuur@joodswelzijn.nl of bel naar **088-165 22 00**. De cursus bestaat uit 10 bijeenkomsten, de kosten voor deelname zijn € 10,00 per bijeenkomst.

jmw

Doneer wat Chanoeeka-gelt aan de Benjamin

Op rekening NL15INGB0000204420

Ten name van Stichting JMW Bijdragen & Fondsen, Amsterdam

Onder vermelding van: Donatie Benjamin

Emile Schrijver

Nevenschade

Deze column is te laat ingeleverd. Mijn excuses daarvoor aan de redactie. Het had echter als voordeel dat de column iets dichter op de actualiteit kan zitten dan normaal. Ik schrijf dit op het moment dat bekend geworden is dat het Concertgebouw het contract voor Chanoekaconcerten met de Israëlische chazzan Shai Abramson eenzijdig heeft opgezegd. Het feit dat hij ook chazzan is voor het Israëlische leger en daar eer in legt, was de aanleiding.

Dit besluit viel in een week dat het Love Lab van de Erasmus Universiteit Rotterdam een lezing van de Israëlisch-Franse socioloog Eva Illouz annuleerde omdat men zich niet meer “comfortabel” voelde en de Universiteit Maastricht de strategische samenwerking met de Hebrew University opzegde. Een dikke week eerder trok de Rijksuniversiteit Groningen een uitnodiging aan onderzoeker en IDF-reservist Shahar Kvatinsky in, omdat hij betrokken is bij onderzoek dat mogelijk ook de IDF ten goede kan komen. Weer iets eerder besloot de Universiteit van Amsterdam alle samenwerkingen met Israëlische universiteiten te bevriezen, omdat “de” wetenschappelijke bewijzen voor genocide zich volgens hen opstapelen en dat niet onbeantwoord kan blijven.

Joods ongemak

En er is natuurlijk nog veel meer. The Loft in de A'DAM Toren, bijvoorbeeld, waar een dansfeestje ter nagedachtenis van de slachtoffers van 7 oktober, na ophitsing op sociale media leidde tot afzegging van optredens tijdens het Amsterdam Dance Event en tot het uitsluiten van volgende feestjes. En dit zijn nog slechts de meest in het oog springende voorbeelden, naast de culturele boycotts, de statements, de morele superioriteit, en alles wat de pers niet haalt of niet in de publieke ruimte wordt uitgespeeld. Een onderdeel van de verklaring van de Universiteit van Amsterdam is in dit verband bijzonder irritant, als perfect voorbeeld van het Joodse ongemak: “Ons besluit zal een deel van onze gemeenschap pijn doen, vanwege persoonlijke relaties en verbondenheid met Israël of Israëlische wetenschappers. Daar hebben we oog voor. En we realiseren ons terdege dat dit besluit niets daadwerkelijk verandert

aan de situatie in Gaza en Israël; daarvoor is het leed veel te groot en onze invloed te klein.”

“Een deel van onze gemeenschap”; dat zijn wij, Joden.

Met de uitspraak dat men zich bewust is van het feit dat het besluit geen effect zal hebben op de situatie ter plaatse, wordt duidelijk dat niet de vrije uitoefening van de wetenschap, maar moreel-politieke stellingname leidend is geweest in het besluit. In die context zijn de gevoelens en belangen van Nederlandse Joden en Israëli's niet meer dan nevenschade, die met een extra begripvolle alinea blijkbaar kan worden afgevinkt. En dat is steeds zo.

Ermee omgaan

Hoe kunnen we hier als Joodse gemeenschap in vredesnaam mee omgaan, met deze waanzin? Daarop is niet een eenduidig antwoord te geven, maar ik probeer er een paar:

- Door rechtop te blijven lopen en ons niet te verbergen.
- Door op te houden ons te verontschuldigen voor het optreden van Israël, een land waar we geen invloed hebben op de politiek, maar waar we ons wel mee verbonden mogen blijven voelen, met de mensen, met de staat. Een land met een leger met soldaten die hun dienstplicht vervullen, waar we ons zorgen over mogen maken, of we het nu wel of niet met de regering eens zijn.

- Door de diverse opvattingen binnen onze eigen gemeenschap te blijven respecteren, opdat we zonder het overal over eens te hoeven zijn, ons toch een gemeenschap blijven voelen.

- Door onze vrienden te koesteren. Uit mijn eigen praktijk: de Nieuwe Kerk, die de prachtige Mokum-tentoonstelling met het Joods Cultureel Kwartier, nota bene op de Dam, hebben doorgezet, hoe verdrietig het ook is dat dat inmiddels moedig is.

- Door antisemitisme antisemitisme te noemen als het antisemitisme is en door antisemitisme alleen dan antisemitisme te noemen als het daadwerkelijk antisemitisme is.

Als er ooit een moment was in de naoorlogse geschiedenis van Joods Nederland om zelfbewust, divers en strijdbaar een front te vormen, is het nu. Dat dat niet vanzelf gaat, weten we allemaal, maar we hebben volgens mij geen andere keus. Alleen samen zijn we sterk genoeg. •

Iets nalaten voor kinderen

Komma filmt zieke ouders

TEKST [ESTHER SCHOLTENS](#) FOTO [VIA STICHTING KOMMA](#)

In Almere, aan de rand van een stil ogend bedrijventerrein, schuilt een organisatie die zich inzet voor gezinnen die leven met een naderend afscheid. Terwijl buiten de wind tegen de gevel beukt en de regen horizontaal langs de ramen jaagt, ontvangt Michel de Hond mij in het gebouw waar Stichting Komma huist.

Het slechte weer maakt het binnen warmer, het geeft de ontmoeting een bijna symbolische lading. Want binnen vertelt Michel over verhalen, verbinding en liefde die blijft. Over een komma in plaats van een punt, zoals hij het verwoordt. Stichting Komma helpt namelijk ongeneeslijk zieke ouders om een blijvende herinnering vast te leggen voor hun vaak nog jonge kinderen.

Michel is rustig, warm, en zijn woorden zijn geladen met persoonlijke geschiedenis. De dood vormt een rode draad in wat hij doet, maar nooit op een sombere manier. Hij spreekt over leven. En over de stichting, de missie en de mensen achter het werk.

Het zaadje voor Stichting Komma werd geplant in zijn jeugd, vertelt hij. Michel verloor zijn moeder toen hij nog

maar 1 jaar was. Hij herinnert zich haar niet. Het enige wat hij heeft, is een oud cassettebandje met een korte boodschap, door haar ingesproken. De band is kwetsbaar, maar voor hem onbetaalbaar. Het is het enige tastbare geluid dat hem nog met haar verbindt.

Later verloor hij ook zijn broer, Marc de Hond, die zelf twee jonge kinderen achterliet. "Dat," zegt Michel, "was de eerste keer dat we een verhaal vastlegden voor zijn jonge kinderen, die overigens exact dezelfde leeftijd hadden als mijn broer en ik toen we onze moeder verloren". Dit persoonlijke verlies maakt Stichting Komma tot meer dan een initiatief. Het is een missie die rechtstreeks uit zijn hart komt.

Zijn Joodse achtergrond speelt daarbij een belangrijke rol. De Holocaust heeft diepe wonden geslagen in zijn familie. Die geschiedenis heeft hem geleerd wat het betekent als verhalen, stemmen en herinneringen verdwijnen. Voor hem voelt het bijna als een plicht om dit voor anderen te voorkomen. "Wij willen levensverhalen bewaren voordat ze uitdoven," legt hij uit.

Vrijwilligers met video

Vrijwilligers, interviewers en cameramensen maken een professioneel videoportret waarin de ouder vertelt over zijn of haar leven, dromen, liefde en herinneringen. Zonder de nadruk op ziekte en afscheid, maar over wat het leven waardevol maakt. Het resultaat is een blijvende erfenis voor hun kinderen, die hen later kan troosten, inspireren en vasthouden.

Michel benadrukt dat zo'n portret niet zomaar een video is. Het is een ervaring. Een uitnodiging aan de ouder om in alle eerlijkheid iets wezenlijks achter te laten. Het is ook een cadeau aan de kinderen, die ooit willen horen wie hun ouder was en wat deze voor hen wenste in hun eigen woorden.

Marc de Hond
met Michel
op de
achtergrond

Lea van Coeverden neemt een video op voor Stichting Komma

Hoewel Michel het gezicht is van de stichting, is hij de eerste die weet dat het werk niet zonder de vrijwilligers zou bestaan. "Zij zijn het hart van de organisatie," zegt hij met overtuiging. Meer dan zestig mensen, interviewers en cameramensen zetten zich met ziel en zaligheid in. Dat vraagt niet alleen tijd, maar ook emotionele veerkracht en improvisatievermogen.

"Soms moeten ze op zeer korte termijn kunnen schakelen," vertelt Michel. "Sommige ouders worden opeens te ziek. Dan telt elke dag. Vrijwilligers stappen in de auto en rijden. Ze komen in de meest indrukwekkende situaties terecht." Zijn respect voor hun inzet is voelbaar. Hij spreekt erover alsof hij over een familie praat. Hij weet dat wat zij doen soms het verschil betekent tussen wel of geen blijvend afscheid.

"Wetend dat zijn kinderen hem zouden blijven horen."

Om te laten zien wat een Komma-portret kan geven, deelt Michel een verhaal dat hem zichtbaar raakt. Het gaat over een vader die ongeneeslijk ziek was. Een man die moeite had om zijn emoties te tonen. Voor zijn kinderen wilde hij iets nalaten, maar de woorden kwamen niet vanzelf. Michel was bij hem thuis voor de opname. Ze zaten samen in de woonkamer. De camera draaide. Michel vroeg wat deze vader zijn vrouw zou willen zeggen. Na aanvankelijke twijfel begon de man te praten. Voor het eerst in lange tijd liet hij zijn beschermende muur zakken. Hij sprak over zijn liefde voor zijn vrouw en de trots op zijn gezin. Het was

een moment dat niet alleen werd vastgelegd, maar dat ook iets openbrak. Die nacht overleed hij.

Michel vertelt dit zonder sensatie, maar met zachte nadruk. Het is alsof die opname een soort afronding mogelijk maakte. Alsof deze man door dat ene, eerlijke moment van verbinding zijn leven kon loslaten, wetend dat zijn kinderen hem zouden blijven horen en op film zien.

De portretten van Stichting Komma zijn geen grafmonumenten op een harde schijf. Ze zijn levend. Ze kunnen van onschatbare waarde zijn bij verjaardagen, diploma-uitreikingen of de dag dat een kind in de spiegel kijkt en zich afvraagt op wie het lijkt. Michel ziet het zo: een ouder blijft via de videoboodschap onderdeel van het verhaal van het kind, lang nadat het leven zelf is afgelopen.

De komma

De naam van de stichting is geen toeval. "Wij willen een komma zetten in een verhaal dat anders een harde punt zou krijgen," zegt Michel. Het doet me denken aan de Joodse uitspraak: "Iemand is er pas echt niet meer als zijn naam niet meer wordt uitgesproken."

Na het interview staat Michel op, klaar om weer verder te werken aan zijn missie. Hij lacht bescheiden als ik hem bedank voor het gesprek, waarna ik wederom het gure weer instap. Terwijl ik naar de bushalte loop, denk ik aan het werk van Stichting Komma, diep onder de indruk. Voor ieder die daar behoefte aan heeft onder de omstandigheden, kan de stichting een enorm waardevolle taak verrichten.

Stichting Komma kan zijn werk alleen doen dankzij donaties. Dankzij het CBF-keurmerk is er de garantie dat iedere donatie op de juiste wijze wordt ingezet. Ook heeft de stichting een ANBI status, hetgeen inhoudt dat het erfenissen kan ontvangen en die in zijn geheel voor het waardevolle werk kan inzetten. •

Voor meer informatie: www.stichtingkomma.nl

Zijn stilte, mijn stem

Mijn weg naar een Joodse identiteit

TEKST MARION VAN THIJN FOTO CARLA VAN THIJN

Toen ik in de zomer van 2023 mijn motivatiebrief schreef aan rabbijn Menno ten Brink, wist ik nog niet hoe diepgaand mijn reis zou worden. De wens om Joods te worden kwam voort uit een verlangen dat al langer sluimerde, maar nooit eerder de ruimte kreeg. Mijn vader, Ed van Thijn, overleefde als kind de oorlog, maar sprak daar met ons nauwelijks over.

Zijn herinneringen waren er wel – in boeken, interviews en documentaires, maar naar zijn familie toe bleef het vaak stil. Die stilte liet een leegte achter. Ik voelde dat er iets ontbrak in mijn identiteit. Toen ik na zijn overlijden het kaddiesgebed mee zei, zonder goed te weten wat de woorden betekenden, raakte dat gevoel mij diep. Ik wist: ik wil begrijpen, leren, en me verbinden. Niet alleen woorden herhalen, maar de betekenis begrijpen en doorleven. Zo begon mijn pad binnen de Joodse Basiskennis-opleiding (JBK) bij de Liberaal Joodse Gemeente Amsterdam.

Vreemde eend

Op 15 oktober 2023 begon ik op 55-jarige leeftijd aan de cursus. Slechts acht dagen eerder was de aanval van Hamas op Israël, en de lessen startten in een sfeer van verdriet, onrust en onzekerheid. Ook bij mijzelf: ik voelde me al een vreemde eend in de bijt en dit gevoel werd door deze angstige situatie versterkt. Veel medecursisten waren met Joodse tradities opgegroeid, terwijl ik nog zoekende was. Daardoor dacht ik dat zij ook meer recht hadden op emotie en voelde ik me een buitenstaander. Regelmatig dacht ik dat ik te laat was begonnen en voelde het als een inhaalrace op kennis en emotie.

“Het was alsof de muren fluisterden.”

Toch bleef ik komen. Ik miste geen enkele les, bezocht diensten, deed mee aan workshops en speciale programma's waaronder de Chanoeka-retraite. Langzaam begon ik te beseffen: ik hoef mezelf niet te vergelijken met anderen, dit traject is voor mij. Niet om een achterstand goed te maken, maar om mijn eigen verbinding te vinden. Een bijzonder moment was de manifestatie op het Museumplein vlak na 7 oktober. Ik twijfelde of ik moest gaan, maar eenmaal daar voelde ik de kracht van samenzijn.

Toen een Israëlische buurvrouw mij spontaan omhelsde, wist ik dat mijn aanwezigheid ertoe deed.

In mijn tweede jaar koos ik voor een werkstuk dat mij dicht bij huis bracht: Amsterdam als centrum van mijn Joodse wereld. Samen met mijn vriendin en collega bij JMW wandelde ik onder begeleiding van een gids langs plekken die de Joodse geschiedenis van de stad vertellen. Van de Nieuwmarkt met het getto-hek en de Waag, via de Uilenburgersjoel en de diamantwijk, tot aan de Hollandse Schouwburg en het Nationaal Holocaustmuseum. Ik kende Amsterdam, dacht ik. Maar deze wandeling liet mij de stad opnieuw zien. Straatstenen, gebouwen, monumenten – allemaal dragers van verhalen. Ik ontdekte hoe het verleden van de stad niet alleen een collectieve herinnering is, maar ook een deel van mijn persoonlijke identiteit. Het werd tastbaar, het kwam dichtbij.

Toen ik het Holocaust Namenmonument bezocht, waar meer dan 102.000 namen van slachtoffers staan, zocht ik naar naamgenoten. Het was alsof de muren fluisterden: dit zijn geen cijfers, dit zijn mensen. Op dat moment voelde ik sterker dan ooit dat ik deel uitmaak van een geschiedenis die groter is dan mezelf.

Erfenis van mijn vader

Tijdens dit traject gaf ik ook voor het eerst woorden aan de geschiedenis van mijn vader. In een pitch vertelde ik over zijn jeugd: geboren in 1934, als zesjarige de oorlog in. Zijn onderduik, zijn verblijf in Westerbork, zijn ontsnappingen – en de levenslange worsteling met het feit dat hij had overleefd, terwijl zoveel dat niet deden.

Die worsteling vertaalde zich in een drang om van betekenis te zijn. Als burgemeester van Amsterdam, als minister, als politicus: altijd stond de strijd voor gelijke kansen en een inclusieve samenleving centraal.

Voor mij was het spreken over hem niet alleen een eerbetoon, maar ook een bevrijding. Want waar hij in de privésfeer zweeg, mag ik nu wel de woorden geven. Zijn verhaal is mijn verhaal, en vormt een fundament onder mijn eigen keuze om Joods te worden.

Na mijn eerste cursusjaar kwam een baan bij JMW op mijn pad. Als werkelijk een uit de lucht gevallen kans om meer betekenis te geven aan mijn eigen weg naar mijn Joodse identiteit. De verbinding die ik daar voel met mijn directeur en collega's gaf me een sterke motivatie om door te gaan.

Bestaansrecht

Het slot van het tweede jaar bracht onverwacht heftige emoties. Tijdens de laatste lesdag bezochten we het Holocaustmuseum. Ik dacht dat ik er immuun voor was geworden, dat ik het wel kende. Maar juist op dat moment, na twee jaar studie, brak ik. De tranen kwamen en stopten niet meer. Waarom hier eindigen? Waarom zo? Meerdere cursisten voelden het zo.

“Dit is echt.”

Later, in een kring met de groep, kregen we de vraag: Hoe is het voor jou om deel te worden van een volk met deze geschiedenis? Voor het eerst voelde ik echte verbondenheid met de groep. Toen ik mijn antwoord gaf, brak ik opnieuw. Ik vertelde hoe ik me nu beter kon voorstellen hoe mijn ouders – mijn vader in de oorlog, mijn moeder in Nederlands-Indië – voelden dat ze geen bestaansrecht hadden. En hoe dat gevoel in mij heeft doorgewerkt.

Rabbin Marianne van Praag zei dat ook ik een groen blaadje was aan de boom, een symbool van hoop en continuïteit. Die woorden kwamen diep binnen. Het beeld sloot naadloos aan bij een voorstelling die ik eerder had gezien, waarin de boom symbool stond voor het Joodse volk: geworteld in verlies, maar nog altijd levend. Een groen blaadje betekent dat de boom doorgroeit, dat er leven is na alles wat er is gebeurd.

Ik besepte: misschien ben ik wel ook een blaadje. Niet groots of heldhaftig, maar door er te zijn. Door te kiezen. Door te blijven. En zo rondde ik mijn cursus af en mocht ik voor het Beth Din.

Mijn reis door de Joodse Basiskennis-opleiding was geen rechte lijn. Er waren twijfels, emoties, momenten van onzekerheid. Maar juist daardoor voel ik nu: dit is echt. Ik heb geleerd over tradities, diensten, de Joodse gemeenschap, maar bovenal over mezelf.

Waar mijn vader zijn bestaansrecht vond in dienstbaarheid en publieke betekenis, heb ik ontdekt dat bestaansrecht ook betekent: er mogen zijn. Gezien worden. Verbonden zijn. Mijn keuze om Joods te worden is niet gebaseerd op kennis alleen, maar op verbinding: met mijn familie, met de geschiedenis, met de gemeenschap van nu. Door dit traject zeg ik met overtuiging: dit is mijn moment. Ik ben er klaar voor om onderdeel te zijn van het Joodse volk. Ik begon met stilte. Nu eindig ik met een stem. En die stem zegt: ik ben Joods. •

Mijn leven

Esmé Davidson, 61 jaar, bijna 40 jaar samen met Michael, heeft vier kinderen en een kleinkind. Geboren en getogen in Amsterdam.

TEKST JOLAN TOFF FOTO PATRICK STERNFELD

Na het VWO op het Amsterdams Lyceum ben ik visagist geworden, maar kwam er achter dat ik nooit de beste zou zijn. Ik ben ermee gestopt en via via in de filmwereld terecht gekomen. Ik begon in de keuken, maar langzamerhand werkte ik mij op tot productieassistent en uiteindelijk deed ik de productie voor speelfilms. Je moet alles regelen, zorgen dat de juiste mensen met de juiste materialen op de juiste plek terechtkomen. Op mijn 27ste werd ik zwanger. Ik wilde al vanaf mijn 16de heel graag kinderen krijgen, maar was wel zo slim om te bedenken dat je daar op die leeftijd nog niet aan moet beginnen. De kinderen waren de eerste jaren altijd thuis. Ik wilde geen moeder zijn die de kinderen naar de crèche bracht. Later haalde ik ze elke dag van school. Ik moest me regelmatig tegen zowel mannen als vrouwen verdedigen dat ik niet, of heel weinig, werkte. Misschien was dat ook de tijdgeest.

Dertien jaar geleden ben ik op de markt begonnen.

De aanleiding was het volgende: Michael en ik gingen vaak naar Normandië. Het leek hem leuk om duizend flessen appelcider naar Nederland te exporteren. Maar, hij is fotograaf en geen handelaar.

De helft van de flessen dreigde te bederven.

Ik besloot ze in de Jacob Obrechtstraat op de Zuidermarkt te gaan verkopen. Ik vond het alleen niet leuk om alcohol te verkopen. Ik ben namelijk iemand die niet alles wil verkopen. Je krijgt vreemde types aan je kraam of mensen die zo'n klein proef-bekertje kwamen drinken en zes keer terugkwamen. Op een gegeven moment kon ik elk stadium van alcoholisme onderscheiden.

"Het geeft me een enorme vrijheid."

Ik vind het heerlijk op de markt, je bent de hele dag buiten. Je ziet zoveel verschillende soorten mensen en hoort talloze verhalen. Het geeft me een enorme vrijheid. Inderdaad, in de winter is het koud, maar ik heb het er graag voor over. Vanaf dat ik klein was, vond ik het, zoals alle kinderen, leuk om winkeltje te spelen. Uiteindelijk ben ik op de Albert Cuyp drop gaan verkopen. Ik was dropverslaafd en ergerde mij eraan dat er geen plek was waar je lekkere drop kon krijgen. Ik dacht: "ik ga het dan maar zelf verkopen". Mijn kinderdroom is uitgekomen. Mijn zaak heet dan ook niet voor niets "Droomdrop".

Mooiste herinnering

Ik weet dat het een cliché is, maar het zijn zonder meer de geboortes van mijn kinderen.

Sport

Af en toe doe ik aan yoga en Pilates. Mijn 'sportschool' is de markt. Ik moet namelijk al mijn spullen elke keer weer heen en weer sjouwen.

"Ik vind het heerlijk met iedereen erbij."

Joods

Ik ben en voel me Joods. Ik hecht aan de traditie en de samenhang. Ik ben Joods opgevoed, het speelt een grote rol in mijn leven. Mijn opa en oma aten koosjer, bij mijn ouders was het koosjer-stijl dus geen varkensvlees en dergelijke. Ik heb bat mitswa gedaan en mijn kinderen zijn ook bar- of bat mitswa geworden. Met de Hoge Feestdagen gaan wij naar sjoel. Sederavond vieren wij met de hele familie en met Jom Kippoer bijten wij met z'n allen aan. Ik vind het heerlijk met iedereen erbij.

Eten

Dan denk ik aan een heleboel mensen, een volle tafel met vrienden, kinderen en familie. In het verleden heb ik veel gekookt, maar nu vind ik het niet meer leuk, ik heb het genoeg gedaan. Al mijn kinderen kunnen goed koken en zeker ook mijn man.

Hekel aan

Oneerlijkheid,
onrechtvaardigheid.

Televisie

Lang geleden is onze televisie ooit ontploft. Daardoor ben ik het kijken ontwend, ik mis het niet en weet ook niet wat ik mis. Sinds kort hebben we er overigens weer een. Op mijn computer kijk ik naar films, series en documentaires. Ik

verheug mij er nu al op om samen met mijn kleinkind naar het Klokhuis te gaan kijken. Dat vond ik zelf namelijk ook zo leuk. Ze is één jaar, het zal dus wel eerst Sesamstraat worden.

Mop

Sam komt thuis en vindt zijn vrouw met z'n beste vriend in bed. Hij gaat naar de keuken, pakt een mes en rent de slaapkamer in. Zijn vrouw zegt "Sam niet doen, dat is het melkmes..."

Winkel

Dat is voor mij de markt, ik kom nauwelijks in winkels, ik heb er ook niet zoveel mee.

Krant

Het Parool, eigenlijk de schoolkrant van Amsterdam.

Boek

Ieder boek van de Chileense schrijfster Isabel Allende is de moeite waard. Zij is een prachtige schrijfster.

"Lang gezond blijven."

Grootste wens

Lang gezond blijven.

Uitzicht

De zee en het strand. Zeker ook in Normandië waar ik heel graag naar toe ga.

JMW

Ik weet dat het bestaat, maar heb er nooit contact mee gehad. Goed dat het er is. •

Iberisch theater

Poeriemsjpiel: een vergeten traditie?

TEKST ASJER WATERMAN

Een oude traditie wordt volgend jaar nieuw leven ingeblazen. Het Poeriemsjpiel komt terug in Nederland in een nieuw, modern jasje. Het waren eeuwen geleden vooral de Sefardische nieuwkomers die een vurige liefde voor het toneel met zich meebrachten.

Voor de Sefardische Joden, die rond 1600 naar Amsterdam begonnen te komen, was het niet altijd makkelijk aarden in ons koude kikkerlandje. Niet alleen het klimaat verschilde, ook de culturele normen weken sterk af van de Iberische cultuur waar deze Portugezen aan gewend waren.

Modern Poeriemsjpiel in Polen, 2009, foto Henryk Kotowski

Heel veel aspecten daarvan werden dan ook sterk gekoesterd door deze nieuwe Amsterdammers. Van poëzie tot eten, literatuur en muziek. De Sefardische Joden bleven ook hier in Amsterdam trotse consumenten van die Iberische leefstijl.

Bovendien verrijkten zij met die cultuur het Nederlandse culturele leven. Vanaf de opening van de schouwburg in Amsterdam begin 17de eeuw worden daar Nederlandse adaptaties opgevoerd van toneel uit andere streken. De Sefardische Joden speelden daarin een sleutelrol: de door hen meegebrachte toneelstukken kwamen in een Nederlandse versie in Amsterdam op de planken.

Maar tegelijkertijd ontstond er ook een geheel eigen culturele omgeving met de uitvoering van verschillende theaterstukken.

Op heel Vlooienburg kon Iberisch theater gezien worden op de zolders, opslagplaatsen of woonkamers van welgestelde leden van de Portugees-Joodse gemeenschap. Bij die toneelstukken zaten ook speciale toneelstukken voor Poeriem.

Verhaal van Esther

Het opvoeren van een theaterstuk waarin het verhaal van koningin Esther wordt uitgespeeld – ook wel bekend als een *Poeriemsjpiel* – is een traditie die teruggaat tot de middeleeuwen. Door heel de Asjkenazische wereld werden dergelijke toneelstukken opgevoerd, soms als monoloog, soms als theaterstuk met meerdere spelers.

Kennis van de rabbijnse commentaren en *midrasjiem* werden vakkundig verwerkt in de toneelstukken. Van *jesjiewot* tot privé-optredens voor de rijken; overal werden dit soort toneelstukken opgevoerd.

Terug naar Nederland. Want de traditie van het Poeriemsjpiel mag dan wel onder Asjkenaziem bekend zijn, hun liefde voor toneel verbleekt haast bij de liefde die de Sefardische Joden in Nederland daarvoor hadden.

“Comedia famosa de Aman y Mordechay”

Het mag dan ook niet verbazen dat er in de 17e eeuw vooral onder de Sefardische Joden in Nederland een rijk corpus ontstaat aan toneelstukken gebaseerd op bijbelse verhalen, zoals de *comedia famosa dos sucessos de Jahcob e Essau* (1699) maar ook de *Comedia famosa de Aman y Mordechay* (1698) waarin het boek Esther centraal staat. Dit soort theatrale verbeeldingen van bijbelse verhalen

werden ook populair onder de niet-Joodse Nederlandse bevolking. Het verhaal van Esther was bovendien bijzonder populair in het 17e-eeuwse Nederland, waardoor er verschillende toneelstukken over dit verhaal in de Nederlandse taal werden gepubliceerd. De bekendste was misschien wel de vertaling uit het Spaans van Johannes Serwouters, dat vijf keer werd herdrukt en bijna jaarlijks in de Schouwburg in Amsterdam werd opgevoerd. Voor de Sefardische Joden was deze toneelvorm een manier om het oude met het nieuwe te combineren. Het was in Amsterdam dat zij weer vrij en openlijk Joods konden zijn. De toneelstukken waren een manier om die Joodse religie te beleven in een vorm die zij vanuit de Iberische cultuur gewend waren. Een cultuuruiting die bovendien in de smaak viel bij hun niet-Joodse stadsgenoten. Het resultaat is een culturele samensmelting van oude tradities in een modern jasje.

Laagdrempelig Poeriem

Het *Poerimsjpiel* is al eeuwenoud, maar lijkt tegenwoordig in Nederland lang niet zo populair te zijn als het eens was. Moderne *Poerimsjpielen* zijn moeilijk te vinden. Zo weet ik van een *Poerimsjpiel* dat in 2017 in Rotterdam

zou zijn opgevoerd. In verschillende sjoels door het land wordt ook wel eens een *Poerimsjpiel* opgevoerd. Maar een professionele theaterproductie rondom het verhaal van koningin Esther kom je in Nederland tegenwoordig nauwelijks nog tegen.

Laagdrempelige manier om Poeriem te vieren

En dat is natuurlijk bijzonder jammer. Het is niet alleen een eeuwenoude traditie, het is ook nog eens een bijzonder leuke en laagdrempelige manier om Poeriem te vieren. Om die reden komt er komend jaar weer een nieuw *Poerimsjpiel* op de planken. Met een nieuwe, moderne tekst die speciaal voor deze gelegenheid is geschreven door Tamar van der Ven (zie ook Benjamin 141, p.32 red.). Zo wordt een oude traditie nieuw leven ingeblazen. •

Op 1 maart 2026 produceert Crescas de opvoering van een nieuw, origineel geschreven *Poerimsjpiel*. Voor meer informatie en kaarten gaat u naar www.crescas.nl

Heeft u belangstelling voor de Jiddische taal en cultuur?

Eind januari 2026 start een nieuwe cursus Jiddisch voor beginners bij het Joods Studiecentrum in Leiden.

Voor verdere inlichtingen neemt U contact op met:
js@jsleiden.nl

**Joods
Studiecentrum
Leiden**

SAVE THE DATE

Latkes- en oliebollehaer

Chanoeka voor aardappelliefhebbers

TEKST LEA VAN COEVERDEN

Een van de voor intimi bekende uitspraken van mijn moeder als haar iets werd gevraagd waar ze geen zin in had was: Heb je me met Rosj Hasjana niet gezien? We begrepen hem niet echt, mijn broer en ik, maar het was wel een duidelijk antwoord. Ze ging het niet doen.

Maar tegen de tijd dat Chanoeka in zicht kwam, werden de oude handgeschreven kookboeken van mijn overgrootmoeders tevoorschijn gehaald en gespeurd naar lekker eten van toen voor Chanoeka. Natuurlijk ook traditionele gerechten zoals latkes.

Het hele huis rook dan naar de in olie gebakken aardappelkoekjes. En mijn moeder had al een afspraak bij de kapper gemaakt om de lucht uit haar te laten wassen. Eigenlijk net als met de jaarlijkse oliebollebakkerij. Toen mijn ex-man en ik nog een kapsalon hadden waren we blij dat de kerstdruk voorbij was, maar we wisten wat er aan kwam: oliebolleharen. De hele salon vol met

de geur van gefrituurde haren van het bakken van al die oliebolle en appelflappen. En of wij er dan maar een lekker fris en feestelijk oudejaarsavondkapsel van konden maken.

Typisch Duits

Eigenlijk zijn latkes typisch Duits. Dat was mijn moeder ook. Maar ze worden al oneindig lang wereldwijd gebakken en gegeten met Chanoeka. Ik maak ze ook graag, ben een ongelofelijke aardappelliefhebber, maar doe er wat extra's mee.

PS: jullie weten natuurlijk al dat je de menorah, die vorig jaar met gesmolten kaarsvet is ondergelopen, op bakpapier in de oven kunt leggen gedurende een kwartiertje op 75 graden. Dan er wel direct uithalen - met ovenwanten aan! - en het kaarsvet ligt op het bakpapier en niet meer vast op de menorah. Chag Chanoeka samea'ach! •

Recept

Latkes een beetje anders

Ingrediënten

- 4-6 grote aardappelen
- 2 eieren
- 1 kleine ui
- 1-2 eetlepel bloem
- zout, peper
- 2 geraspte courgettes, met wat zout bestrooien en laten uitlekken in een zeef
- olie om in te bakken - ik gebruik graag rijstolie, dat heeft niet de typische zonnebloemoliesmaak of die van olijfolie maar is neutraal.

Bereiding

- Schil de aardappels, rasp ze fijn.
- Vermeng de geraspte aardappelen met de losgeklopte eieren, de fijngeraspte ui, bloem, zout en peper, en de uitgelekte geraspte courgette tot een dikke, nog licht vochtige massa, je moet er platte koekjes van kunnen vormen, is het nog te nat strooi er dan wat bloem bij en meng goed.
- Verhit de olie en bak van dit beslag platte, goudbruine, knapperige koekjes, maatje hamburger.
- Laat de latkes op keukenpapier uitlekken.
- Hou ze warm met aluminiumfolie er over.
- Maak de saus.

Voor de saus – ingrediënten

- bospaddenstoelen bouillonblokjes (eigen merk van de blauwe grootgrutter, vegan)
- boter of margarine voor de roux en om de paddestoelen in te bakken
- bloem & peterselie

Bereiding

- Los de bouillonblokjes op in een bodem kokend water.
- Verhit een flinke klont boter of margarine en laat smelten tot de bubbeltjes weggetrokken zijn.
- Neem de pan van het vuur en doe er zoveel bloem bij dat er een taai, stevig bloemmengsel is ontstaan.
- Pan terug op het vuur, de bouillon er bij doen en zoveel - niet te veel - kokend water er bij doen tot er een mooie, lobbige roux ontstaat.
- Zet de staafmixer erin en je hebt geen klontjes.
- Bak de paddestoelen op hoog vuur in wat boter tot ze mooi bruin zijn. Geen zout er op doen want a) dan geven ze veel vocht en b) de bouillonblokjes zijn zout zat.
- Doe ze bij de roux.

Serveer de latkes en giet er royaal je heerlijke champignonsaus overheen en garneer met fijgeknipte peterselie. Lekker met langzaam gegaarde runder-shortribs:

Recept

Langzaam gegaarde runder-shortribs

Ingrediënten

- 2 kg runder-shortribs, in stukken van ongeveer 7-8 cm
- 2 eetlepels rijstolie
- 2 grote uien, fijngehakt
- 3 wortels, in stukken
- 3 stengels bleekselderij, in stukken
- 4 tenen gehakte knoflook
- 150 ml rode wijn
- 1 blik (400g) gepelde tomaten
- 500 ml runderbouillon - mag van blokjes
- 2 laurierblaadjes
- takjes verse tijm en rozemarijn
- zout en versgemalen zwarte peper

Bereiding

- Voorbereiden: Verwarm de oven voor op 150°C. Dep de shortribs droog met keukenpapier en bestrooi ze royaal met zout en peper.
- Aanbraden: Verhit de olie in een grote braadpan met een dikke bodem op middelhoog vuur. Braad de shortribs aan alle kanten goudbruin. Haal het vlees uit de pan en zet opzij.
- Groenten fruiten: Bak de uien, wortels en bleekselderij in dezelfde pan tot de uien glazig zijn. Voeg de knoflook toe en bak nog een minuut mee.
- Blus de pan af met de rode wijn en

schraap de aanbaksels los. Voeg de gepelde tomaten, runderbouillon, laurierblaadjes en verse kruiden toe. Breng aan de kook.

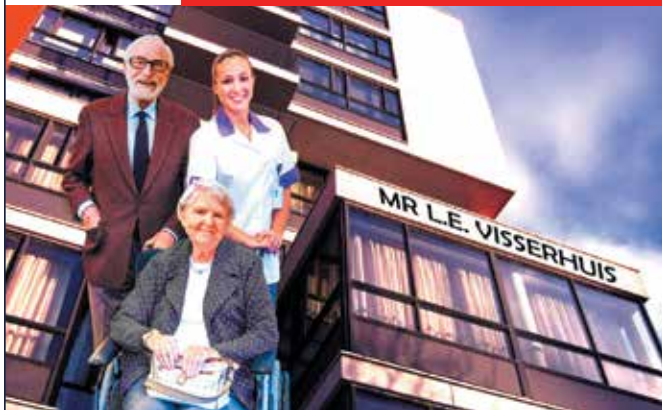
- Stoven: Leg de aangebraden shortribs terug in de pan en zorg ervoor dat ze grotendeels onder de vloeistof staan. Breng aan de kook.
- Garen: Plaats de pan met deksel in de voorverwarmde oven. Laat de shortribs ongeveer 2,5 tot 3 uur garen, of tot het vlees zo zacht is dat het bijna van het bot valt.
- Serveren: Haal de shortribs uit de pan. Verwijder de laurierblaadjes en kruidentakjes. Je kan de saus nog wat indikken met een bloempapje of allesbinder.

Lekker met zelfgemaakte appelcompote met kaneel en gewelde rozijnen, cranberrycompote en/of stoofpeertjes.

mr L.E. Visserhuis
Joods woonzorgcentrum

Zelfstandig en verzorgd wonen

Mooi kleinschalig woonzorgcentrum in Benoordenhout, Den Haag met ruime appartementen en verpleeggroepen.

Wilt u zelfstandig blijven wonen en indien nodig verpleeghuiszorg thuis/thuiszorg inschakelen? Dat kan in onze 36 appartementen. Voor ouderen die niet meer de regie over hun leven kunnen voeren, zijn er psychogeriatrische en somatische verpleegplaatsen in zeven kleinschalige woongroepen. Nog geen zorg nodig? Iedereen is welkom in ons restaurant.

Voor meer informatie: 070 3143800
of de website: www.jbc-visserhuis.nl

Ziekenhuis Amstelland

Aangenaam dichtbij voor iedereen

Ziekenhuis
Amstelland

Wij bieden zorg met nesjomme

Samen sta je nooit alleen

Wil jij ook een bijdrage leveren aan de zorg?
Scan de QR-code voor meer informatie
over ons ziekenhuis en onze vacatures.

Laat het licht opnieuw schijnen

Chag Sameach

Samen brengen we Israël weer tot bloei!

Vorig jaar werd het prachtige Biriya woud, gelegen in het noorden van Israël, door vlammen verwoest. Dankzij de vele donaties die we ontvingen, brachten we licht in het leven van veel bewoners in Noord-Israël.

Laten we deze Chanoeka dit licht verder verspreiden

Plant een of meerdere bomen in het Biriya woud en ontvang het JNF Chanoeka boomcertificaat.

Toda raba,
dank je wel!

Bestel hier!

www.jnf.nl/chanoeka

Joods Nationaal Fonds

+31 (20) 646 64 77

info@jnf.nl

www.jnf.nl

€ NL58 INGB 0000 0499 98

Enkele recent verschenen boeken

TEKST BENJAMIN REDACTIE EN UITGEVERS

Risjes en geintjes in het na-oorlogse Joodse Amsterdam – Leo Groenteman

In 2022 vertelde Leo Groenteman in een interview in de Benjamin over de oude Jodenbuurt. Hij was hierdoor gefascineerd – vooral door de anekdotes van de Joodse winkeliers.

Hij zei dat hij van plan was daar ooit eens een boek over te schrijven. In het themanummer Amsterdam 750 vorig jaar in de Benjamin, vroegen wij een aantal mensen naar hun favoriete plek in de stad. Vanzelfsprekend noemde Leo de Sint Antoniesbreestraat, de Jodenbreestraat en de Nieuwe Hoogstraat waar zijn vader een groothandel had. Hij zei toen dat het boek over een jaartje klaar zou zijn. Een paar maanden daarna kregen wij het droevige bericht dat Leo op 74-jarige leeftijd was overleden. Zijn vrouw Stans Barzilay heeft ter nagedachtenis en als eerbetoon aan Leo alsnog een aantal van zijn verhalen kunnen samenbrengen. Het is een heel leuk boekje geworden. Leo schrijft met name over de belevenissen en de vele gebbetjes die vroeger door zijn vader maar ook door vele andere kooplieden werden uitgehaald.

Het boekje heet *Risjes en geintjes in het na-oorlogse Joodse Amsterdam* en is voor €9,95 te koop in de museumshop van het Joods Museum en bij de Portugese Synagoge. De opbrengst van de verkoop van de boekjes komt in zijn geheel ten goede aan het Joods Cultureel Kwartier. Online te koop via de museumgiftshop van het JCK. *De Vrije Uitgevers, ISBN 9789493198845*

Joods Rotterdam – Marleen van den Berg

Joods Rotterdam, Vervolg ontrecting, terugkeer en herstel brengt de lotgevallen van de op twee na grootste Joodse gemeenschap van Nederland in beeld. Het laat zien hoe het begrip oorlog in mei 1940 een heel eigen betekenis kreeg voor de Joodse Rotterdammers. Door het bombardement op de stad werden hun synagogen weggevaagd; een deel van de bevolking verloor hun

huis en alles wat ze bezaten; van anderen gingen met de consulaten ook hun emigratiepapieren verloren, en daarmee hun hoop op een uitweg. De brieven en dagboeken van drie Joodse families vormen een rode draad in dit boek. Door de beschrijving van individuele levens doet het boek recht aan de grote diversiteit die er bestond binnen de Joodse gemeenschap van Rotterdam en wordt het schrijnende leven in oorlogstijd voelbaar. Het onderzoek is gedaan door het NIOD in opdracht van de Gemeente Rotterdam.

Uitgeverij Querido, ISBN 9789021469096

Een wandeling door de geschiedenis van Joods Amsterdam – Frans Thuijs

Dit boek met subtitel *het onvoltooid verleden te voet in woord en beeld* laat zien hoe vol en mooi het Joodse leven in de hoofdstad de afgelopen vierhonderd jaar is geweest en welke resten in het stadsbeeld daarvan getuigen, zoals

het Beth Hamidrassj Ets Haim. Amphora Books geeft *Een wandeling door de geschiedenis van Amsterdam / het onvoltooid verleden te voet in woord en beeld* uit ter gelegenheid van 750 jaar Amsterdam. Uitgever Harry Mock benadrukt: “Dit is het cadeau van Amphora Books, de enige Joodse uitgeverij in het land, voor de verjaardag van de stad Amsterdam.” *Uitgeverij Amphora Books, ISBN 9789064462054*

Het kaartje van Bernard – Abelike Janssens

Een klein kaartje, uit een deportatietrein gegooid door een tienjarige jongen, vormt het hart van de debuutroman *Het kaartje van Bernard* van Abelike Janssens. Het boek reconstrueert het lot van de joodse familie Van Dam – de familie van het jeugdvriendje van de vader van de schrijfster. Het kaartje bereikt zijn vriendjes Jan en Roelike Janssens in Zuidlaren – de vader en oom van Abelike. Decennia later besluit zij het verhaal achter dit briefje te achterhalen.

Uitgever Merel&Mus, ISBN 978-94-90823-04-7

Waarom trekken Joden weg uit Israël?

Een persoonlijke en academische kijk op migratie en identiteit

TEKST RICO BRENTJENS FOTO CHANNA ZACCAI

Het is geen nieuw fenomeen, maar ze vormen al langere tijd een stabiele groep, die de afgelopen tien jaar behoorlijk is toegenomen: Israëlische Joden die naar Nederland komen voor langere tijd of zich hier vestigen. Channa Zaccai (1986) doet hier onderzoek naar als promovenda aan de Universiteit van Amsterdam.

Channa komt uit een Nederlands-Israëlish gezin en groeide op in de omgeving van Utrecht, met een tweelingzus en twee jongere broers. Haar vader komt uit Israël, haar moeder is Nederlands. Als kind was ze al leergierig en beschouwend, vertelt ze. Ze volgde de bachelor Algemene Sociale Wetenschappen aan de Universiteit Utrecht. Daarna studeerde ze een jaar in Israël en volgde ze twee masters; in sociologie en politicologie. Tijdens haar studies ontstonden de eerste ideeën voor een proefschrift, gevoed door thema's als identiteit, burgerschap en het gevoel van thuis-zijn onder Joden in Nederland en Europa. Toch begon ze niet meteen aan een proefschrift. "Ik wilde ook mijn creatieve

door het Midden-Oosten en woonde zeven maanden in een kibboets in Israël. Tussendoor werkte ik in beleids- en consultancy-functies, en doceerde aan de universiteit. Terugkijkend konden mijn ideeën voor een proefschrift daardoor rijpen."

Van reis naar onderzoek

In dezelfde periode, in 2015, ging Channa ook op reis om haar Joodse familiegeschiedenis te onderzoeken. "De grootouders van mijn vaderskant waren Baghdadi Joden uit Brits-India en Brits-Birma (nu: Myanmar). Mijn grootvader vluchtte tijdens de Japanse invasie in 1942 met zijn familie van Birma naar India. Daar ontmoette hij mijn grootmoeder.

In 1945 emigreerden mijn grootouders uit India via Alexandrië naar Palestina. Mijn familie beschouwde zichzelf als Sefardisch en was traditioneel Joods. Migratie loopt als een rode draad door mijn eigen familiegeschiedenis," legt ze uit.

"Weten waar ik vandaan kwam."

Channa volgde hun route en trok acht maanden door Azië, langs de plaatsen waar haar grootouders hadden gewoond. In Calcutta bezocht ze de Joodse meisjesschool van haar grootmoeder, de Joodse begraafplaats waar haar overgrootvader begraven ligt, de drie synagogen en de enige synagoge in Yangon. Ook ontmoette ze verre familie. "Ik had een sterk verlangen om te weten waar ik vandaan kwam," vertelt ze.

Channa wilde haar vragen echter alsnog breder en systematischer onderzoeken. Zo ontstond haar promotietraject bij de vakgroep Joodse en Hebreeuwse studies aan de UvA. Onder begeleiding van hoogleraren Bart Wallet en Irene Zwiap onderzoekt ze sinds 2022 de

Channa
Zaccai

en maatschappelijke interesses verkennen en ervaring opdoen in de wereld," zegt ze. "Ik studeerde een jaar aan de kunstacademie, deed vrijwilligerswerk bij een Israëlische NGO in Nepal, reisde een aantal maanden

migratiegeschiedenis van Israëlische Joden in Nederland tussen 1950 en 2025.

Haar proefschrift richt zich op de vorming van een Israëlische diaspora, de beleving en uiting van identiteit en de integratie van Israëliërs in Nederlands-Joodse gemeenschappen. Tot nu toe is er weinig (historisch) onderzoek gedaan naar de Israëlische diaspora binnen de Joodse geschiedenis van Nederland.

Toch maakt deze groep al decennialang – in elk geval demografisch gezien – een relatief belangrijk deel uit van het Nederlandse Jodendom. Het is geen nieuw fenomeen: al vóór en na de oprichting van de staat Israël emigreerden mensen daarvandaan naar Nederland.

Hoewel ze aan een historisch proefschrift werkt, is ze haar sociologische blik nooit kwijtgeraakt. Haar Joodse achtergrond en identiteit vormen een drijfveer in haar werk, maar “de vragen die ik onderzoek en hoe ik dat doe, zijn wetenschappelijk van aard”, benadrukt ze.

Bijdragen aan Joodse geschiedschrijving

Naast haar proefschrift werkte Channa de afgelopen twee jaar als hoofdonderzoeker voor het Nationaal Comité 4 en 5 mei aan de deelstudie *Herinneringen aan de Holocaust in Joodse families*, waarbij ze interviews met drie generaties Nederlands-Joodse families analyseerde.

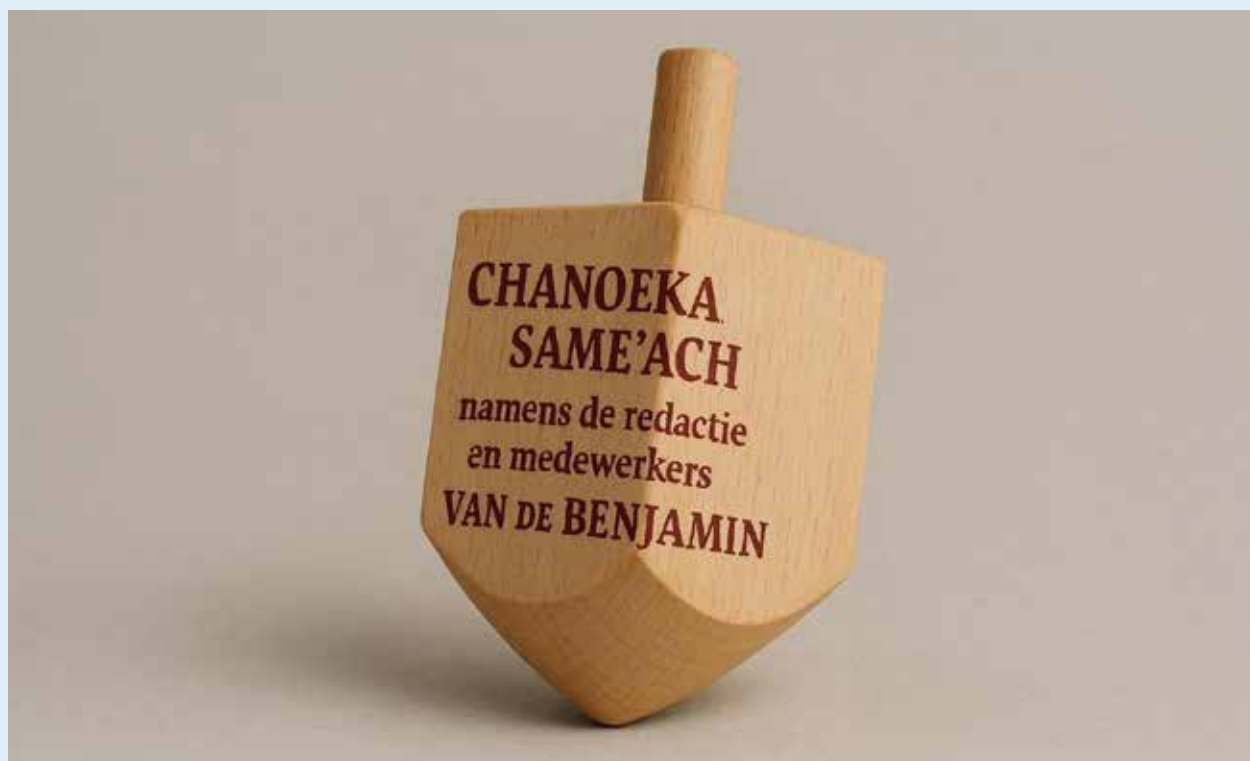
“De resultaten van dit onderzoek hebben mijn begrip van Joodse gemeenschappen in Nederland nog meer verdiept”, zegt ze. Behalve onderzoek doen, geeft ze regelmatig lezingen. “Het contact met het brede publiek

vind ik bijzonder waardevol en interessant. Door nieuwe ontmoetingen en gesprekken doe je andere kennis en inzichten op en verbind je je met wat er leeft onder mensen,” zegt ze.

Momenteel werkt Channa aan een enquête onder Israëliërs in Nederland over hun migratiegeschiedenis, familiebanden, religieuze beleving en identiteit. Daarnaast werkt ze aan een nieuw deelproject binnen haar proefschrift. “Aanvankelijk richtte ik me op 1950–1980, maar door recente ontwikkelingen onderzoek ik nu eerst 2023–2025,” vertelt ze.

Binnenkort gaat ze ook in gesprek met sleutelfiguren uit Joodse gemeenten om te onderzoeken in hoeverre Israëliërs sinds 7 oktober aansluiting zoeken bij Joodse gemeenschappen. Op basis van de resultaten van de enquête zal ze bovendien diepte-interviews hebben met Israëliërs. Met haar proefschrift wil Channa bijdragen aan de geschiedschrijving van Joden in Nederland door de plaats van Israëlische Joden te belichten, en meer kennis te verkrijgen over de veranderingen en dynamiek binnen hedendaagse Joodse gemeenschappen.

Ze onderzoekt hoe de Joodse identiteit in het 21e-eeuwse Europa voortdurend in beweging is, gevormd door zowel gevestigde gemeenschappen als nieuwe leden, zoals de groeiende groep Israëlische Joden in Nederland. Samen met internationale collega-onderzoekers organiseert ze ook een workshop over de Israëlische diaspora in Europa, waarin onderzoeksmethoden, netwerken en samenwerkingen verder worden verkend. •

Samen aan tafel

Sjabbatdiners brengen jongeren samen

TEKST LAYLA KASPI FOTO ARIEL YELLIN

Vrijdagavond, aan een gracht in Utrecht. De tafels staan vol met challes, hummus en wijn. Er klinkt gelach, er wordt gezongen. Aan tafel zitten studenten, jonge professionals en nieuwkomers in Nederland. Voor sommigen is het de eerste sjabbat in jaren, voor anderen een wekelijks ritueel.

Wat hen bindt is het verlangen naar ontmoeting en de behoefte om samen iets Joods te beleven. Deze sjabbat-bijeenkomsten zijn een groeiend fenomeen waarbij steeds meer Joodse jongeren samenkomen voor een maaltijd die meer is dan alleen eten. Voor veel deelnemers zijn het vaak avonden waarop identiteit, vriendschap en gemeenschapszin tastbaar worden.

De eerste Utrechtse sjabbatmaaltijd begon klein: vijftien jongeren in de kelder van een café. “Het was midden in de winter,” vertelt Ravi Master, opbouwwerker van JMW en initiatiefnemer van dit project. “We wilden iets doen wat vertrouwd voelde. Gewoon samen eten, kaarsjes aansteken en samen zingen.”

Wat begon als een spontane bijeenkomst, groeide uit tot een netwerk van vaste deelnemers. Inmiddels schuiven bij elke maaltijd zo’n veertig mensen aan. “Het mooie is dat het vanzelf groeit,” zegt hij. “Eén iemand neemt een vriend mee en die weer iemand anders. Zo wordt het ongedwongen steeds groter.”

Rust en herkenning

Sinds 7 oktober 2023 is de behoefte aan connectie sterker voelbaar dan ooit. Veel jongeren ervaren spanning en soms ook isolatie in hun dagelijkse omgeving. “Voor sommigen is het moeilijk om open over hun Joodse achtergrond te praten,” merkt Ravi op. “Tijdens zo’n avond hoef je niets uit te leggen. Hier mag je gewoon zijn. Dat geeft een gevoel van rust en herkenning.”

Het praktische aspect van de avonden is eenvoudig: een maaltijd, wat muziek en goede gesprekken. De sfeer is laagdrempelig: wie wil helpt mee met koken of

neemt een gerecht mee, soms is er een cateraar. “Dat samenwerken maakt deel uit van de beleving,” zegt Ravi. “Iedereen draagt iets bij. Dat zorgt voor eigenaarschap én gezelligheid.” Anderen komen vooral voor het gezelschap. “Het gaat niet om perfectie,” zegt hij. “Het gaat erom dat je even samen bent en je voelt dat dat iets positiefs doet met mensen.”

De community groeit organisch. In twee jaar tijd groeide de Utrechtse WhatsAppgroep van een handvol mensen naar ruim honderdvijftig leden. “Het is geen club met regels,” benadrukt hij. “Iedereen is vrij om aan te haken of een keer over te slaan. Die vrijheid is belangrijk.”

Ravi vertelt over een avond die hem is bijgebleven. “Er speelde iemand gitaar en langzaam begon iedereen mee te zingen. We zaten met dertig mensen in een kring en even leek alles samen te vallen. Dat zijn momenten waarop je voelt: we zijn niet alleen.”

De sjabbatavonden bieden zo’n moment van stilstand in een drukke wereld. Zodra de berachot (zegeningen) worden uitgesproken, verstilt het geroezemoes. “Er is dan ultieme rust,” zegt Ravi. “Even geen prikkels van buitenaf, geen haast. Alleen dat gezamenlijke gevoel.”

Voor veel deelnemers is dat precies de reden om terug te komen. Een student vertelde hem eens: “Ik kende hier bijna geen andere Joden. Maar nu heb ik een plek waar ik elke keer weer mensen ontmoet en thuiskom.”

Ruimte voor verschil

De bijeenkomsten zijn niet bedoeld om een uniforme groep te vormen. “Er wordt ook gediscussieerd,” zegt Ravi. “Over tradities, over geloof, over identiteit. Dat mag. Juist die verschillen maken het levendig.”

Hij benadrukt dat iedereen welkom is, ook wie twijfelt over zijn of haar Joodse achtergrond. “Mensen vragen vaak of ze ‘Joods genoeg’ zijn om te komen,” vertelt hij. “Ik zeg altijd: als jij je aangesproken voelt, dan hoor je erbij.”

Bij JMW geldt al vanaf de oprichting dat iedereen met een Joodse achtergrond, of dat nou je vader, moeder, opa of oma is, welkom is. Ook partners van iemand met een Joodse achtergrond zijn welkom.

Die openheid is volgens hem essentieel. “We willen geen grenzen trekken, maar bruggen bouwen. De gemeenschap leeft van wat mensen met elkaar delen, niet van wat ze afbakenen.”

“Het maakt de wereld even kleiner en warmer.”

Sjabbat heeft voor Ravi ook persoonlijk betekenis: “Het is een moment van stilstaan en anders omgaan met tijd, geen telefoon, wandelen en een andere ervaring van aandacht beleven.”

Aan het einde van een avond, wanneer de kaarsen doven en de laatste glazen zijn opgeruimd, blijft er iets hangen. “Mensen vertrekken moe maar blij en voldaan,” zegt hij. “Ze hebben niet alleen gegeten, maar ook iets gedeeld. Dat is wat sjabbat doet: het maakt de wereld even kleiner en warmer.”

En misschien is dat, juist in deze tijd, wat de gemeenschap het meest nodig heeft: kleine momenten van licht die laten zien dat samenkomen nog steeds kan, gewoon aan tafel.

Zelf uitbreiden met JMW

De komende tijd wil Ravi samen met collega's onderzoeken hoe het initiatief verder kan groeien. Amsterdam en Delft staan al op de planning en er wordt onder meer gedacht aan Rotterdam en Leiden. “Het zou mooi zijn als er in elke studentenstad een groep is die dit doet,” zegt hij. “Niet als project, maar als iets wat vanzelf onderdeel wordt van het Joodse leven hier.” Hij noemt het een vorm van opbouwwerk “met een lange adem”. “Het gaat niet om snelle resultaten, maar om vertrouwen. Om het weten dat er plekken zijn waar mensen elkaar kunnen blijven vinden.”

Het is de bedoeling dat lokale vrijwilligers het voortouw nemen, terwijl JMW ondersteunt met advies, locaties en praktische middelen. “We willen dat mensen zelf eigenaar worden van wat ze opbouwen,” zegt Ravi. “Die actieve betrokkenheid maakt het duurzaam.” Hij nodigt dan ook iedereen die iets in zijn of haar stad wil starten, uit om contact op te nemen met JMW.

Uiteindelijk draait het om iets eenvoudigs, zegt Ravi: “Samen eten, even stil zijn, lachen, zingen. Dat is genoeg.”

Misschien is dat precies wat deze tijd nodig heeft, een tafel waar iedereen welkom is, waar licht, rust en ontmoeting vanzelf hun plek vinden. •

Wil je ook meedoen of sjabbatdiners helpen organiseren, neem dan contact op via activiteiten@joodswelzijn.nl.

JMW-, Catom-, Freyda- en Lev-activiteiten* door het hele land: ontmoetingen, lezingen en meer. **De bijeenkomsten zijn voor iedereen met een Joodse achtergrond en (eventuele) partner. Voor onze actuele agenda kunt u kijken op joodswelzijn.nl/activiteiten en op freyda.nl/agenda. Ook kunt u zich aanmelden voor de JMW-nieuwsbrief via activiteiten@joodswelzijn.nl.**

Voorstelling Louis Davids: De Grote, Kleine Man

Op **zondag 4 januari 2026** nodigt JMW je van harte uit voor de jaarlijkse, sfeervolle culturele middag in Amsterdam, met een bijzondere voorstelling uitgevoerd door zanger Jordy van Loon. Van Loon neemt het publiek mee naar de glorie van het Nederlandse variété met een muzikaal eerbetoon aan de tijdloze liedjes en verhalen van pionier Louis Davids. Met klassiekers als *Dat is die kleine man*, *Als je voor een dubbeltje geboren bent* en *De Jantjes* laat Jordy het erfgoed van deze Grote, Kleine Man opnieuw tot leven komen. De kosten bedragen   20,-.
Koop een kaartje via <https://louisdavidsinhettheater.eventgoose.com> of bellen naar 088-1652200.

Bezoek Sjoel Elburg

Op **donderdag 12 februari** organiseert JMW een bezoek aan de sjoel van Elburg. Tijdens dit bezoek wonen we een lezing over intergenerationeel trauma bij, gevolgd door een fototoonstelling. Meer informatie volgt binnenkort via onze nieuwsbrief en website.
Aanmelden kan via activiteiten@joodswelzijn.nl of bellen naar 088-1652200.

Platform JEI: Joods leven in Noord-Nederland

Op **zondag 22 maart 2026** organiseert Platform JEI een inspirerende dag in Noord-Nederland. Het programma bestaat uit een lezing, een stadswandeling en een bezichtiging van een synagoge en Joodse begraafplaats. De kosten bedragen   12,50.
Aanmelden kan via platformjeinn@gmail.com. De locatie wordt na aanmelding bekendgemaakt.

Ontmoetingsgroepen JMW:

JMW heeft in het land ontmoetingsgroepen die regelmatig bij elkaar komen voor een praatje, een lezing of om gezamenlijk de feestdagen te vieren. Vrijwilligers organiseren de bijeenkomsten en onderhouden het contact met de deelnemers. Kijk voor de meest actuele informatie op de agenda op onze website.

Breda

Finjan

Elke 2e woensdag van de maand van 10:00 tot 12:00 uur. Toegang kost   5,-. Data: **10 december, 14 januari, 11 februari, 11 maart en 8 april**.
Graag vooraf aanmelden bij Tanya Simons via tanyasimons64@hotmail.com of door te bellen naar 06-22327053.

Brunssum

Jiddisjkeit

De bijeenkomsten vinden **vijf keer per jaar** plaats met elke keer weer een ander thema. Toegang kost   12,50.
Data: **14 december** (Chanoeka-viering).
Voor meer informatie, neem contact op met Sophia van Buuren via 06-24702356 of sophiavanbuuren019@gmail.com.

Den Bosch

Bejachad

Op **woensdag 17 december** vindt de Chanoeka-viering plaats van 15:00 tot 17:00 uur. Toegang kost   10,-.
Vraag vooraf aanmelden bij Koos via koosdl@gmail.com. Na aanmelding ontvangt u de locatie.

Den Haag

Haags Smoezen

Elke 3e donderdag van de maand van 14:30 tot 16:30 uur. Er is altijd een interessante lezing, een gezamenlijk gesprek, muziek en/of aandacht voor de Joodse feestdagen. Toegang kost   5,-.
Data: **18 december, 23 januari, 19 februari, 19 maart en 23 april**.
Graag vooraf aanmelden via activiteiten@joodswelzijn.nl of telefonisch bij Esther Scholtens door te bellen naar 06-12202167. Na de eerste aanmelding krijgen deelnemers iedere maand een uitnodiging met de precieze tijden en de inhoud van het programma.

Dieren

Kletzmaar

Elke 1e donderdag van de maand van 10:30 tot 12:30 uur. Toegang kost   5,-. Data: **18 december** (Chanoeka-viering), **8 januari** (gezellig samenzijn met nader te bepalen thema), **5 februari** (lezing over Het Apeldoornse Bosch door Sharon Mendels), **5 maart** (mozaiek-ochtend met Jaffa Cohen) en **2 april** (Pesach-viering).
Graag vooraf aanmelden bij Marij Bachrach, via kletzmaarmee@gmail.com.

Heerenveen

Mifgasjiem

Elke 3e woensdagochtend van de maand van 10:00 tot 13:30 uur. Toegang kost   13,50 incl. lunch.
Data: **17 december** (Chanoeka-viering), **18 februari** (Toe Bisjwat-viering), **18 maart** (Poeriem-viering) en **15 april** (Pesach-viering).
Graag vooraf aanmelden bij Anna Pool via anna.pool@gmail.com.

Hilversum

Gooise Nesjomme

Elke 3e zondag van de maand wordt er vanaf 11 uur een bijeenkomst voor ontmoeting en smoezen, onderbroken door een "cultureel kwartiertje", georganiseerd. Toegang kost   5,- incl. koffie/thee en iets lekkers.
Data: **21 december** (Chanoeka-brunch met optreden van Klezmerband Zagan Trio. Aanmelden voor 14 december), **18 januari** (George Maduro was een verzetsstrijder), **15 februari** (Ivo Samkalden was minister en burgemeester van

*Er kunnen veranderingen komen op het programma.

Amsterdam), **15 maart** (Ralph Inbar was televisiepionier en meester van de verborgen camera) en **5 april** (Pesach-viering, let op, dit is niet de 3e zondag van de maand).

Graag vooraf aanmelden bij Edith Bernards via 023-2002106 of edith.bernards@ziggo.nl.

Extra info: U kunt in de omgeving gratis parkeren.

Rotterdam

Joffie Koffie

Elke 3e dinsdag van de maand van 10:30 tot 12:30 uur organiseert de ontmoetingsgroep in Rotterdam een gezellige bijeenkomst om nieuwe mensen te ontmoeten, vaak met een thema. Toegang kost € 5,-.

Data: **16 december** (Chanoeka-brunch, van 11:00 tot 13:00 uur, en rabbijn Marjanne van Praag vertelt één en ander over Chanoeka),

20 januari (presentatie HERdenken, GEdenken en BEdenken door Donald Pagrach), **17 februari** (filmvoorstelling 'The Farewell Party' en wordt vertoond door Theo Streep), **17 maart** (smoezen met thema) en **21 april** (smoezen met thema).

Graag vooraf aanmelden bij Wim via 06-22934446 of joffiekoffie@gmail.com. Na de eerste aanmelding, krijgen deelnemers iedere maand een uitnodiging met de precieze tijden en de inhoud van het programma.

Zaandam

Misjpoage aan de Zaan

Elke laatste woensdag van de maand is er een gezellige bijeenkomst voor ontmoeting en smoezen, met regelmatig een thema. De bijeenkomsten vinden plaats van 10:30 tot 12:30 uur. Toegang kost € 5,50.

Data: **17 december** (Chanoeka-viering, let op niet de laatste woensdag van de maand), **28 januari**, **25 februari**, **8 april** (Pesach-viering, let op niet de laatste woensdag van de maand), **29 april** en **27 mei**.

Graag vooraf aanmelden bij Erna Houtkooper-Barend via 06-22473171 of erna.houtkooper@hetnet.nl.

Extra info: U kunt in de omgeving gratis parkeren.

Nieuwsbrief

Wilt u de tweewekelijkse JMW-nieuwsbrief ontvangen? Of heeft u vragen/wensen? Mail dan naar activiteiten@joodswelzijn.nl.

Alle mediene groepen worden mede mogelijk gemaakt door Maror.

Lev is het ontmoetingscentrum van JMW, voor iedereen van 60+ met een Joodse achtergrond en/of partner. Lev is geopend tijdens activiteiten van maandag t/m donderdag van 10:00 tot 17:00 uur en op vrijdagochtend tot 12:00 uur. Voorafgaand aan onze activiteiten, zoals filmvertoningen en lezingen, is er de mogelijkheid om gezamenlijk bij ons koosjer te lunchen. Voor vragen over de activiteiten of om u aan te melden, stuur een mail naar lev@joodswelzijn.nl of bel 088-1652255.

Wegens de feestdagen is Lev gesloten van maandag 22 december 2025 t/m zondag 4 januari 2026.

Maandag Matinee

De 1e maandagmiddag van de maand is er een filmvertoning in Lev. Voor de aanvang van de film is er de gelegenheid om gezellig samen te lunchen van 12:00 tot 13:00 uur. Om 13:00 uur starten we met de film. Na afloop kan nagepraat worden met koffie/thee. Deelname kost € 15,- (voor film en lunch) of € 7,50 (alleen film). De volgende matineeën zijn op: **5 januari**, **2 februari**, **2 maart**, **13 april** en **11 mei**.

Dagtocht

Op **donderdag 11 december** organiseert Lev weer een gezellige en interessante dagtocht. Houd de nieuwsbrief en de activiteitenagenda op onze website goed in de gaten om niets te missen!

Catom en Lev vier

Chanoeka

Op **donderdag 18 december** organiseren Lev en Catom een gezamenlijke koffieochtend om samen Chanoeka te vieren. Meer informatie volgt in de JMW-nieuwsbrief of op onze website.

Joodse cultuurgeschiedenis

Iedere **dinsdagmiddag** van 14:00 tot 15:30 uur neemt Victor Brilleman ons mee in de boeiende wereld van de Joodse cultuurgeschiedenis. Hij bespreekt tal van onderwerpen: Joodse kunstschilders zoals Max Liebermann en de gebroeders Verveer, maar ook graficus Samuel Jessurun de Mesquita en vader en zoon Israëls. Uiteraard komen Joodse schrijvers ook aan bod. Deelname kost € 20,- voor vier lessen.

Tai Chi Chih

Iedere **woensdagochtend** en **vrijdagochtend** van 10:15 tot 11:15 uur onder begeleiding van docente Marcella Levie. Tai Chi Chih is een serie van 20 bewegingen die iedereen kan doen, ongeacht leeftijd of lichamelijke kracht. Het kan zelfs zittend gedaan worden. De bewegingen zijn fijn om te doen, vloeiend en langzaam, activeren de lichaamsenergie (chi) en bevorderen de gezondheid. Bent u geïnteresseerd, stuur dan een mail naar Lev. Deelname kost € 8,-.

Ontmoeting op de donderdagochtend

Iedere **donderdagochtend** van 10:00 tot 12:00 uur is iedereen welkom die op zoek is naar ontmoeting, vriendschap en gezelligheid. Een vast moment in de week om vertrouwde gezichten te zien en nieuwe mensen te ontmoeten. Deelname kost € 2,50.

Ontmoeting op de zondagochtend

Eens per maand is er op zondag een koffieochtend bij Lev van 10:00 tot 11:00 uur. Iedereen is welkom die op zoek is naar ontmoeting, vriendschap

en gezelligheid. Loop eens binnen! Onze gastvrouwen zorgen voor de koffie en thee en zijn altijd aanwezig. De aankomende data zijn **7 december, 11 januari, 15 februari, 15 maart en 19 april**.

Verder hebben wij ook nog onze wekelijkse activiteiten:

Wandelen met Lev, lezingen, schilderen en tekenlessen, conversatie Ivriet, online voorlezen en nog veel meer.

Informatie en aanmelden via lev@joodswelzijn.nl of via **088-1652255** (Lev secretariaat).

Catom is het Israëlische label van JMW

Mifgasjiem Be'Kef in Amstelveen

מפגשים בכף

Elke laatste donderdag van de maand is er een gezellige bijeenkomst en/of activiteit voor in Nederland wonende 60+ Israël's, van 10:30 tot 12:30 uur. Deelname kost € 10,-. De voertaal is Ivriet. Data: **18 december** (Chanoeka-viering met Lev), **29 januari** (lezing met AI-expert Daniel Shalgi), **woensdag 18 maart** (lezing over beter slapen met Merav Reppen en Noa Ohana) en **23 april** (lezing over beeldhouding met Gili van Amen).

Meer informatie en/of aanmelden kan bij Gili via **06-45505723** of bij Helen via **06-46310615**.

Extra info: U kunt in de omgeving gratis parkeren.

Israëlische Moeders Café in Amstelveen

Gezellige ontmoetingsgroep voor Israëlische vrouwen. Het samenkomen is geschikt om lekker in Ivriet te kletsen, nieuwe contacten op te doen of om kennis te vergaren door het volgen van lezingen en workshops. Het Israëlische Moeders Café komt zes keer per jaar samen, op dinsdag of donderdag. De ene keer in de ochtend van 10:30 tot 13:00 uur, de andere keer in de avond van 19:30 tot 22:00 uur. Deelname kost

€ 10,-. De voertaal is Ivriet. Data: **woensdagavond 21 januari** (workshop mindfulness met Merav Reppen en Noa Ohana), **dinsdagochtend 17 maart** (workshop styling therapie met Dorin) en **donderdagavond 16 april** (lezing over dieet en re-location door diëtiste Hila Golan).

Meer informatie en/of aanmelden kan bij Eynat via **06-83786000**.

Extra info: U kunt in de omgeving gratis parkeren.

שעת סיפור ספואר (Voorleesuurkje voor de kleintjes) in Amsterdam & regio Zuid

Een paar keer per jaar wordt er een voorleesuurkje in Ivriet, inclusief een activiteit, voor de kleintjes georganiseerd. De doelgroep in Amsterdam is kinderen van 2 tot en met 9 jaar. In regio Zuid varieert de doelgroep van jonge kinderen tot tieners. Er zijn ook hapjes en drankjes. Deelname in Amsterdam kost € 4,-. De prijs voor deelname in regio Zuid varieert per bijeenkomst. De voertaal is Ivriet. Data: **donderdag 11 december** (Chanoeka-viering in Amsterdam), **maandag 2 februari** (Toe Bisjwat-viering in Amsterdam), **zondag 8 februari** (Toe Bisjwat-viering in regio Zuid, aanmelden kan via een online formulier), **zondag 8 maart** (Poeriem-viering in regio Zuid, aanmelden kan via een online formulier) en **donderdag 26 maart** (Pesach-viering in Amsterdam).

Meer informatie en/of aanmelden in Amsterdam kan bij Tamar via **06-21992840**. Extra info: de locatie wordt bekendgemaakt na aanmelding.

Voor up-to-date informatie over de activiteiten van Catom, bezoek en volg onze Facebookpagina en/of Instagramaccount! Ontvangt u al onze nieuwsbrief? Stuur een mail naar: catom@joodswelzijn.nl.

Volg Catom op Instagram!

Bekijk Catom's Facebook-pagina hier!

Catom activiteiten worden mede mogelijk gemaakt door Maror.

*Freyda – Jong & Joods
Het jongerenlabel van JMW*

Wil je meer weten over Freyda of heb je nog vragen? Kijk op onze website freyda.nl of neem contact met ons op via info@freyda.nl. Volg je ons trouwens al op onze socialemediakanalen?

Volg hier onze Instagram-pagina!

JPride

JPride organiseert **iedere maand** een evenement in een informele en gezellige setting voor Joodse-queer twintigers en dertigers in Amsterdam. De voertaal is Engels. Er zijn voorlopig geen bijeenkomsten. Houd de Freyda-agenda, JPride-Instagram en onze JMW-nieuwsbrief in de gaten voor de nieuwste activiteiten. Heb je vragen of wil je meer informatie over JPride? Stuur dan een mail naar jprideamsterdam@gmail.com.

Check de agenda op de website om op de hoogte te blijven. Heb jij leuke ideeën voor toekomstige evenementen? Of wil je columnist(e) worden bij Freyda? Kom met ons in contact via sociale media of via info@freyda.nl!

Ketuboth transcriberen

Hulp gevraagd om gedeelte van enkele Ketuboth te transcriberen van mijn voorouders. Wie zou mij willen helpen om van uit Ketuboth uit de jaren 1700-1900, slechts de namen van de bruidegom, de bruid en datum van het Joodse huwelijk te transcriberen. Zie voorbeeld hiernaast.

Bij voorbaat veel dank, Ivan de Raaij,
email: deraa100@gmail.com

Foto's Eduard Polak

In de nalatenschap van mijn grootvader Eduard Polak zaten foto's. Van de bijgaande foto's is mij niet bekend wie er opstaan. In 1927 ontving hij de foto op het adres

Roelof Hartstraat 9 in Amsterdam. Hij was in die tijd lid van de gemeenteraad en wethouder van Amsterdam. Wie herkent de familie op deze foto's?

Een reactie mag naar mijn emailadres:
hepolak@hotmail.com

Jacob Peekel

Wie heeft, of weet hoe ik aan een foto van Jacob Peekel kan komen? Jacob Peekel is geboren op 04-09-1911 in Amsterdam op de Marcusstraat nr. 7, vader Simon Peekel was hulprabbin en rabbinaal toezicht-

houder. Jacob ontvluchtte de oorlog door onder te duiken. Terugkomend daarvan vernam

hij dat zijn familie vermoord was. Jacob begon een zwervend bestaan, zijn laatste woonplaats was Maastricht. Daar werd Jacob op 25 januari 1958 als vermist opgegeven, op 5 maart werd hij uit de Maas in Grevenbicht gedregd. Jacob werd daar ook begraven op de Joodse begraafplaats. Lees het verhaal op Google: *Het trieste leven van Jacob Peekel*.

Reacties: cmpeeters@kpnmail.nl.

Familie Caffé

Mijn moeder Annie Dussink heeft als hulp in de huishouding bij de familie Caffé te Amstelveen gewerkt. Als klein jongetje begreep ik van mijn moeder dat meneer Dorus Caffé voor de oorlog voor zaken naar de USA was gereisd. Toen de familie opdracht kreeg om naar Duitsland af te reizen, heeft mijn moeder van Olga een lederen/hout-fineer geld kistje meegekregen met de opdracht deze te bewaren tot als de oorlog voorbij zou zijn. Mijn vraag is: zijn er nog andere familieleden van de kant van Dorus Caffé (zijn moeder: Keijser) of van Olga Heilbot (moeder: Golda)?

M. vr. groet, Joop Bremer:
jha43bremer@gmail.com.

Limmoed Nederland 2026

Op zondag 8 maart zal wederom de jaarlijkse Limmoed Nederland worden georganiseerd in de regio Amsterdam.

Ook nu weer een mix van Nederlandse en Engelstalige presentaties, met de gebruikelijke variatie aan Joodse onderwerpen.

Meer informatie via de website www.limmoed.nl of stuur een mail naar info@limmoed.nl

Gooise vriendschap

Israëlsche, Nederlandssprekende moeder die sinds kort met kinderen vanuit Israël naar het Gooi is verhuisd, zoekt een lieve vrouw die een leuke gezellige vriendschap wil opbouwen en haar kan ondersteunen tijdens haar zwangerschap.

Reacties via
benjamin@joodswelzijn.nl.

Je kan een sjoekertje sturen naar
benjamin@joodswelzijn.nl.

Deadline volgende nummer:
18 februari 2026

Gespreksgroepen

Kun je goed luisteren? En deel je graag jouw ervaringen? Dan is een gespreksgroep iets voor jou. Het is voor mensen vaak prettig om (ingrijpende) gebeurtenissen met elkaar te delen in een veilige (Joodse) omgeving. Je vindt herkenning in elkaars verhaal en erkenning voor jouw eigen gedachtes en dilemma's. De aankomende periode starten wij met de volgende groepen:

Leven in de schaduw van conflict (januari 2026 in Amsterdam en voorjaar 2026 in Den Haag/ Rotterdam)

Na ruim twee jaar oorlog in Israël is de impact enorm. Gevoelens van angst, onzekerheid, woede, schaamte en machteloosheid overheersen ons dagelijks leven. Deze situatie en gevolgen raken ons allemaal, ongeacht of je werkt, studeert of een ander pad bewandelt. Tijdens drie bijeenkomsten, om de twee weken, bieden wij een veilige omgeving waar het de bedoeling is dat deelnemers zich (h)erkend en begrepen voelen in hun emoties. Of je nu werkt of studeert, deze ruimte is er voor jou om je verhaal te delen en steun te vinden. Samen met elkaar gaan we de thema's rouw, weerbaarheid en identiteit dieper verkennen. Leer van elkaar, deel ervaringen en vind kracht in verbinding. Samen vinden we steun, troost en hoop.

Cursus creatief schrijven (februari 2026 in Den Haag en voor- jaar 2026 in Amsterdam)

Schrijven kan helpen om ervaringen, problemen en emoties te verwerken. In deze cursus ontdek je de kracht van het opschrijven van persoonlijke ervaringen. Schrijf jouw persoonlijke ervaringen en leer van anderen in een veilige en ondersteunende omgeving. Tijdens tien bijeenkomsten ga je aan de hand van verschillende onderwerpen aan het werk. De door jou geschreven stukken worden, als je dat wilt, aan elkaar voorgelezen. Je ontvangt hierop feedback van de andere deelnemers en de groepsbegeleiders. Alle door jou geschreven stukken samen, vormen

een 'mozaïek van je leven'. Doe mee en laat je verrassen door de kracht van creatief schrijven.

Na de oorlog geboren, met de oorlog geleefd (voorjaar 2026 in Amsterdam)

Ben jij na de Tweede Wereldoorlog geboren en kind van een oorlogsoverlevende(n)? Dan hoor je bij de tweede generatie. Als kind van overlevenden groei je op met het oorlogsverleden van je ouder(s). Dit kan je leven sterk beïnvloeden omdat je niet beseft dat je klachten verband houden met de oorlogservaringen van je ouder(s), of omdat je ze als minder belangrijk beschouwt. Je denkt misschien dat het verdriet van de oorlog niet van jou is, waardoor de verwerking steeds moeilijker en eenzamer wordt. Tijdens zeven bijeenkomsten gaan we in gesprek over de impact van de Sjoa op jouw leven, zowel in het verleden als nu. We maken gebruik van verschillende werkvormen, zoals beeldende therapie en familieopstellingen met poppetjes. Daarnaast lezen we artikelen en delen we persoonlijke ervaringen. De gespreksgroep van JMW biedt herkenning, inzicht en ruimte voor uitwisseling.

Beeldende Therapie (voorjaar 2026 in Amsterdam)

Niet voor iedereen is het even makkelijk om over gevoelens te praten. Misschien voel jij je meer op je gemak om te praten als je bezig bent met iets anders, of vind je het juist lastig om je in woorden uit te drukken. Beeldende therapie wordt voorgesteld als een alternatieve vorm van communicatie en

een uitlaatklep voor degenen die affiniteit hebben met creatief werk. Tijdens zes bijeenkomsten werken we met verschillende beeldende materialen, zoals verf of krijt, en komen er diverse persoonlijke thema's aan bod. Hierbij is het eindresultaat niet van belang; het gaat puur om de ervaring. Na elke opdracht bespreken we gezamenlijk het eindresultaat en hoe het was om de opdracht uit te voeren.

Zorgen voor een ander begint bij jou (voorjaar 2026 in Amsterdam)

Zorg jij voor een ander? Misschien doe je dit uit liefde, noodzaak of omdat het gewoon zo is gegroeid. Mantelzorg is waardevol, maar het kan ook zwaar zijn — zeker als je dit combineert met werk, kinderen en je sociale leven. Tijdens zeven bijeenkomsten krijg je praktische handvatten om je eigen grenzen te herkennen en te bewaken. Je leert van anderen hoe je mantelzorg, vanuit een Joodse achtergrond, in balans kunt brengen met je eigen welzijn. Er is ook ruimte voor reflectie op jouw identiteit en de rol die mantelzorg daarin speelt. In Joodse gezinnen kunnen oorlogstrauma's of complexe familieverhoudingen een extra rol spelen. JMW ondersteunt kinderen van oorlogsoverlevenden en staat klaar om jou hierin te begeleiden.

Verlies en Rouw (voorjaar 2026 in Amsterdam)

Verlies treft ons in alle levensfasen; een dierbare overlijdt, een relatie eindigt, of er is sprake van verlies van gezondheid, werk, een ideaal of toekomstperspectief. Rouw is een normale en gezonde reactie op verlies.

Iedereen rouwt op zijn of haar eigen manier en in eigen tempo. Deze groep is speciaal gericht op nabestaanden. In onze verlies- en rouwgroep bieden we een veilige plek om ervaringen te delen en steun te vinden bij anderen die een dierbare hebben verloren. De groep bestaat uit minimaal zes deelnemers en komt zes keer samen. Tijdens de bijeenkomsten is er ruimte voor herkenning, steun en handvatten om het verlies een plek te geven in ons levensverhaal.

Voor alle groepen geldt dat deze **alleen doorgaan bij voldoende aanmeldingen**. Deelname kost €10 per sessie.

Meer informatie en aanmelden:
via spreekuur@joodswelzijn.nl of
telefonisch via 088-165 22 00.

B E N J A M I N

ABONNEREN OP DE GRATIS BENJAMIN, HET KWARTAALBLAD VAN JMW.

- ☐ Ik wil het blad gratis viermaal per jaar thuis ontvangen **(in Nederland)**.
- ☐ Ik wil de Benjamin **in het buitenland** ontvangen (ontvang een offerte voor de verzendkosten).
- ☐ Ik wil informatie over de **gesproken Benjamin** ontvangen.

Achternaam Voorletters

Adres

Postcode en woonplaats

Land

Email Handtekening

- ☐ Ik wil via de email af en toe **nieuws ontvangen over de Benjamin** (nieuwe nummers, podcasts etc.)
Afmelden kan altijd via een link in de email.

Dit formulier ongefrankeerd in een gesloten enveloppe opsturen naar:
JMW, Administratie Benjamin, Antwoordnummer 47160, 1070 WB Amsterdam.

Abonneren kan ook via ons online formulier:

<https://joodswelzijn.nl/benjamin-online/over-benjamin/#abonneren>

Doneren aan de Benjamin

- Gebruik het formulier hieronder
- Of doneer direct op rekening NL15 INGB 000 020 4420 ten name van Stichting JMW Bijdragen & Fondsen, Amsterdam. Onder vermelding: Donatie Benjamin.
- Meer informatie: <https://joodswelzijn.nl/benjamin-online/donatie/>

STEUN DE BENJAMIN MET EEN DONATIE

De Benjamin is het gratis kwartaalblad van JMW dat mede mogelijk wordt gemaakt door de genereuze donaties van onze lezers.

- ☐ Ik wil de Benjamin steunen met een **eenmalige bijdrage** van €
en machtig JMW dit af te schrijven.

OF

- ☐ Ik wil de Benjamin steunen voor een langere tijd met een **periodieke bijdrage**.
Ik machtig JMW voor een bedrag van:

- ☐ € 15 ☐ per maand
☐ € 27,50 ☐ per kwartaal
☐ € 50 ☐ per half jaar
☐ een ander bedrag € ☐ per jaar

[illegible]

Alle velden volledig invullen en zowel de keuzes als de gegevens goed nakijken.

Machtiging juist intrekken?* Dat kan ook met dit formulier. ☐ Ik wil mijn machtiging intrekken.

**Ook voor machtiging intrekken graag alle gegevens invullen.*

Stichting JMW staat geregistreerd als Algemeen Nut Beogende Instelling (ANBI).

Deze gift is daarom aftrekbaar van het belastbaar inkomen. Zie joodswelzijn.nl/meer-over-jmw/anbi/

Dit formulier ongefrankeerd in een gesloten enveloppe opsturen naar:

JMW, Financiële Administratie, Antwoordnummer 47160, 1070 WB Amsterdam.

De Benjamin wordt vooral gemaakt door een redactie van vrijwilligers:

Karien Anstadt
Voormalig
medewerker
van JMW

Lea van Coeverden
Journalist

Jessica Polak
Achtergrond in de
cultuursector

Jolan Toff
Voormalig
medewerker
van JMW

Patrick Sternfeld
Achtergrond in HR

Rico Brentjens
werkzaam bij JMW

Clënten- en Deelnemersraad (CDR)

Iedereen die met JMW te maken krijgt als cliënt, deelnemer of gebruiker van onze diensten, kan terecht bij de Clënten- en Deelnemersraad (CDR). De raad is een belangrijke schakel tussen u en de organisatie en kan uw belangen behartigen, maar ook ideeën overbrengen, (veranderende) behoeftes signaleren en vanuit de doelgroep adviseren.

De Clënten- en Deelnemersraad en JMW hebben onderlinge afspraken gemaakt over de medezeggenschap en inspraak van cliënten via de CDR.

Voor de CDR is het belangrijk van u, als gebruiker van de diensten van JMW, te horen hoe u over het werk van JMW denkt. Daarom nodigen wij u uit om contact met ons op te nemen. Uw ervaringen, ideeën en suggesties zijn van harte welkom. De CDR is geen klachtencommissie, maar komt wel op voor uw belangen. U kunt mailen naar info@joodswelzijn.nl

Huidige leden: Joost Weijel, Marguerite Berreklouw, Erica Polak, Femke Roos (*voorzitter*) en Nico Peper

Meer op: joodswelzijn.nl/meer-over-jmw/organisatie

Zie ook de introductiefilm van de CDR op: [/www.youtube.com/watch?v=jvTrIpHMvNk](https://www.youtube.com/watch?v=jvTrIpHMvNk)

Telefonisch spreekuur

Onze maatschappelijk werkers zijn te bereiken van maandag t/m vrijdag tussen 9.00 en 13.00 uur op 088 - 165 22 00 of via spreekuur@joodswelzijn.nl.

JMW LOCATIES

Onderstaande locaties zijn alleen op afspraak te bezoeken. Voor contact bel 088 - 165 22 00 of mail naar info@joodswelzijn.nl.

Amsterdam

Van Boshuizenstraat 12
1083 BA Amsterdam
088 - 165 22 00
info@joodswelzijn.nl
joodswelzijn.nl & [frejda](mailto:frejda@joodswelzijn.nl)

Arnhem

Mr. E.N. van Kleffenstraat 6
(Station 026)
6842 CV Arnhem

Den Haag

Koninginnegracht 19
(Taurogebouw)
2514 AB Den Haag

Rotterdam

Het Huis van de Wijk
Kipstraat 37
3011 RS Rotterdam

Lev – Informatie- en ontmoetingscentrum

Kastelenstraat 80
1083 DE Amsterdam

4 januari 2026
in Amsterdam

Voorstelling Louis Davids: *De Grote, Kleine Man*

Op zondag 4 januari 2026 organiseert JMW de jaarlijkse culturele middag in Amsterdam, met een bijzondere voorstelling: *Louis Davids: De Grote, Kleine Man*, uitgevoerd door zanger Jordy van Loon.

Van Loon neemt het publiek mee naar de glorie tijd van het Nederlandse vari   met een muzikaal eerbetoon aan de tijdloze liedjes en verhalen van pionier Louis Davids. Met klassiekers als *Dat is die kleine man*, *Als je voor een dubbeltje geboren bent* en *De Jantjes* laat Jordy het erfgoed van deze "Grote, Kleine Man" opnieuw tot leven komen. Tijdens de voorstelling verkent hij wie Louis Davids werkelijk was en welke betekenis hij heeft gehad voor het Nederlandse lied.

Komt u ook?

Zaal open: 14.45 uur

Aanvang: 15.00 uur

Na afloop is er uiteraard gelegenheid om na te praten tijdens een gezellige borrel!

Aanmelden

Tickets bestellen via

<https://louisdavidsinhethetheater.eventgoose.com>

Een kaartje kost  20,- inclusief de borrel.

joodswelzijn.nl

Voor iedereen met een
Joodse achtergrond en/of partner.

jmw